

TARTU RIIKLIK ÜLIKOO

Lääne-Euroopa kirjanduse ja klassikalise
filoloogia kateeder

VÄLISKIRJANDUS

Metoodiline juhend eesti filoloogia ja võõrfiloloogia
osakonna kaugõppeüliõpilastele

Teine, täiendatud trükk

Tartu 1970

ARH

Arh.

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu

1527 1477
ARHIIVKOGU

Väliskirjanduse kursus jaguneb järgmisteks osadeks:

1. Antiikkirjandus (kreeka ja rooma k.).
2. Keskaja ja renessansi (u. V-XVI saj.) kirjandus.
3. XVII sajandi (klassitsismiaja) kirjandus.
4. XVIII sajandi (valgustusaja) kirjandus.
5. XIX sajandi (romantismi ja kriitilise realismi) kirjandus.
6. XX sajandi (dekadentlik, realistlik ja sotsialistliku realismi) kirjandus.

Kursuse ulatuse nii kirjanduse ajaloo kui lektüüri osas määravad üleliidulised programmid. Selle jaotuse kursuste kaupa, ühtlasi eksamite ja arvestuste ulatuse ning aja määrab õppeplan. Et õppeplanides toimub aeg-ajalt muutusi, siis antakse üliõpilastele iga õppeaasta algul kehtiv eksamite ja arvestuste plan. Soovitatav on kasutada ka venekeelseid metoodilisi juhendeid.

Ametlikud õppeplanid fikseerivad n.-ö. maksimumi. Üksikute teemade väljajätu kas materjali kättesaadamatuse, ajalise piiramise vajaduse tõttu või muudel põhjustel otsustab kateeder. Nõutava õppematerjali ulatusest ning käsitusse tulevatest teemadest informeerib kursust lugev õppejõud üliõpilasi kas kevadsemestri lõpul või sissejuhataval sessioonil.

Juhendile on lisatud eestikeelse õppekirjanduse nimestik. Peale õpperaamatute ning rotaprindil paljundatud õppevahendite ei saa jätta kasutamata perioodikas ilmuvaid artikleid ja teoste ees- ja järelsõnu, millest mõned on antud nimestikus. Hoopis rikkalikum on õppekirjandus vene keeles. Andmeid selle kohta leiab üliõpilane programmi vihikutes

(neid saab kasutamiseks laenata kaugõppeosakonnast või kateedrist). Õppimisel ei saa kuidagi piirduda vaid eestikeelse kirjandusega. Igatahes ei vabanda mõne lõigu ettevalmistamatust eksamiks eestikeelse õppekirjanduse puudumine.

Sama kehtib ka teoste lugemise kohta. Ainult eesti keeles kättesaadavate teoste lugemisega ei saa nõuetavat lektööri omandada.

Lektööri ulatuses kui ka üksikute teoste asendamises teistega tuleb kokku leppida õppejõuga. Eksamil või arvestusele ilmudes esitab üliõpilane loetud teoste nimestiku. Kui see pole piisav, üliõpilast arvestusele või eksamil ei võeta.

Et kaugõppeüliõpilane oma õppekäigu tõttu saab kirjanduse ajaloos piiratuma ettevalmistuse kui statsionaarne, siis seda enam tuleb arvestada tema ettevalmistuses lektööri osatähtsust. Eksamil ei piisa teoste sisu jutustamisest, vaid üliõpilane peab tõestama oma oskust vaadelda ning analüüsida ilukirjandust nii ideelisest kui ka kunstilise teostuse aspektist. Teoste tundmine ei tähenda üksnes lihtsalt tutvumist faabulaga (kas või sisu kokkuvõtu abil) üldjoontes, vaid ka analüüsivat hinnangut. Selleks tuleb osata määrata teose koht autori loomingus, aga ka selle ajajärgu kirjanduses üldse. Üheks oluliseks küsimuseks (muidugi mitte ainsaks!) on teose poliitilise ning sotsiaalse tähsuse määramine. See on eriti oluline XX sajandi kirjanduse suhtes, sest see on suurte sotsiaalsete võitluste ajastu ja kirjandus ei seisa neist kõrval. Dekadentliku kirjanduse asotsiaalsus on tegelikult asendi võtmine ühiskondliku elu suhtes, seega siis teatud (reaktsioonilisse) leeri kuuluvuse tunnus.

Teose sotsiaalsel hindamisel tuleb vahet teha autori subjektiivse kavatsuse ja antud pildi objektiivse väärtuse vahel. Zola näiteks tahtis "Sõekaevuritega" hoiatada käitiste omanikke, et julm ekspluateerimine võib tõelised meeleheitel viia, mille tagajärjeks võib olla ülestõus, kuid seda, et ta oleks oma teosega tahtnud virgutada tõelisi väljaastu-

misele, eitab ta kindlalt. Tegelikult aga on teos objektiivselt klassivõitlusele virgutav.

Peab aga meeles pidama, et tõeliselt kunstiväärtuslikes teostes on sotsiaalne problemaatika oma sisult sügavalt esteetiline. See on eraldamatult seostatud teose psühholoogiliste ning emotsionaalsete rikkustega. Järelikult ei saa eraldada sotsiaalset problemaatikat omaette küsimuseks, mehaaniliselt seda lahus hoides tegelaste iseloomude psühholoogilisest analüüsist. Mõneti avanevad terve klassi ühiskondlikud eripärasused mingis psühholoogilises või olustikulises episoodis (kui ulatuslikes selgitavates sõnavõttudes). Sellest lähtudes on kirjandusliku teose analüüsis tingimata vajalikuks momendiks autori kunstimeisterlikkuse vaatlus, s.o. tema stiili, kasutatud kunstiliste võtete sõsteemi käsitlemine.

Kirjanduse kursuse omandamisel on vaja jõuda arusaamisele seosest kirjanduslike nähtuste ja ühiskondliku elu sündmuste ning arengu vahel. Seepärast tuleb tunda ka õpitava ajajärgu ajalugu. Kui laiemat ülevaadet kirjanduse puudumise tõttu ei saa omandada, tuleb rõõbiti kirjanduslooga läbi töötada ka keskkooli ajaloo õpik, mis käsitleb vastavaid ajastuid. (Ajaloo puudulik tundmine võib mõjustada ka hinnat.) Üksikut kirjanikku peab oskama paigutada vastavalt tema loomingu intensiivseimale perioodile teatud ajastusse ning iseloomustada teda siis selle ajajärgu kirjanikuna. Näiteks Ibsen kuulub imperialismiajastu algperioodi. Kui autori loomingu aeg on pikk, kümnenendisse ulatuv, siis jaguneb see perioodeks, millest igaüks tuleb seostada vastava ühiskondliku taustaga. Näit. H. Manni looming umbes 1905. aastani - kuni 1917. a. Weimari vabariigis ja emigratsioonis. Daatumitest on vaja tunda kirjaniku sündi- ja surma-aastat ja tähtsamate teoste ilmumise aega. Teisejärguliste autorite puhul piisab, kui neid osatakse paigutada kümnenendisse või isegi veerandsajandisse. See kehtib ka teoste kohta.

A n t i i k k i r j a n d u s

Sissejuhatavaid märkusi.

Sobiv eestikeelne antiikkirjanduse õpperaamat puudub. Kasutada tuleb Tronski ankiitkirjanduse õpikut (И.М.Тронский, История античной литературы, изд. 3-е, Ленинград);

1957; võib tarvitada ka eelmisi trükke ja 1949. a. ilmunud eestikeelset tõlget), mis on aga liiga mahukas ja ainekäsituselt kohati raskepärane. Programmile vastavat ülevaadet kreeka ja rooma kirjandusest sisaldavad R. Kleisi koostatud õppevahendid "Vana-kreeka kirjandusloo põhijooni" (rotaprint, 4 trükki) ja peatselt rotaprinti-väljaandena ilmuv "Ülevaade rooma kirjandusest". Rooma kirjanduse alalt tuleb Tronski õpiku järgi läbi töötada need osad, mis on alljärgnevalt vastaval kohal märgitud; käesolevas juhendis mainimata jäänud rooma autoritega tutvumine pole nõutav. Peetagu silmas, et pole küllaldane teada ainult autoreid ja teoseid, vaid on tarvis tunda ka vastava ajajärgu ühiskondlik-poliitilist tausta. Selleks võib kasutada abivahendina keskkooli vanaaja ajaloo õpikut.

Kirjandusloo õppimine jääb paratamatult pealiskaudseks, kui ei tutvuta ühtlasi käsitletavate kirjandusteoste endiga. Selleks kasutatagu "Vana-kreeka kirjanduse antoloogiat" ja peatselt ilmuvat "Rooma kirjanduse antoloogiat". Eestikeelses tõlkes on ilmunud ka Homerose "Ilias" ja "Odüsseia". Rooma kirjanduse alalt võib esialgu kasutada ka Ü. Torpatsi "Näiteid rooma luulest".

Enne vana-kreeka kirjanduse juurde asumist töötatakse sissejuhatavalt läbi kolm küsimust. Need on: 1. Antiikkirjanduse ajalooline tähtsus. 2. Antiikaja ühiskond. 3. Antiikkirjanduse uurimise allikad. Selgitatakse endale antiikkirjanduse mõiste ja olemus, tutvutakse antiikaja kirjandusliku pärandi säilimise, selle hindamise ja ärakasutamisega kesk- ja

uusaja Euroopas, samuti antiiksuse moonutustega kodanlikus teaduses. Õige teoreetilise aluse kirjanduse ajaloo uurimisel annab marksismi-leninismi õpetus. Seepärast on tarvis hoolikalt läbi mõelda Marxi ja Engelsi suunavad mõtteavaldused antiikühiskonna ja -kultuuri kohta.

On kasulik antiikaja autorite teoste (või teoste katkendite) lugemisel lähidalt üles märkida nende sisu, samuti konspektierida õpiku raskemini omandatavaid osi. Eriti oluline on see rooma kirjandusloo läbitõõtamisel, kuna kreeka kirjanduse osas hõlbustab kursuse omandamist eelmainitud õppevahend. Tuleb kindlalt teada antiikkirjanduse põhiliste nähtuste ning perioodide kronoloogiat ja autorite elu ning tegevuse aegu (vähemalt poole sajandi täpsusega).

Antiikkirjandus on läbinud pika ja keeruka tee oma arengus kogu orjandusliku formatsiooni vältel Kreekas ja Roomas, alates sugukondliku korra lagunemisest ja lõpetades antiikmaailma languse ja hukkumisega V saj. m.a.j., mil orjanduslik kord asendus Euroopas feodaalse korraga. Selge ülevaate saamiseks on tarvis tunda hästi nii kreeka kui rooma kirjandusloo periodiseeringut, iga ajajärgu ajalisi piire ning iseloomulikke jooni.

Kreeka kirjandus.

I. Kreeka kirjanduse vanim e. a r h a i l i n e a j a j ä r k hõlmab aega II aastatuhandest kuni V sajandi alguseni e.m.a. Selle ajajärgu raamides eristatakse kirjanduseelset perioodi, vanimaid kirjanduslikke mälestisi ja antiikaja orjandusliku ühiskonna ja riigi tekkimise perioodi kirjandust (VII sajandist kuni V saj. alguseni e.m.a.).

Kirjanduseelisel perioodil puudus kirjutatud kirjandus; arenes folkloor, mille eri liikidega tuleb tutvuda. Tähtsamad küsimused on järgmised. Kreeka mütoloogia, selle tüüpilised kujud ja süžeed; kreeka ja mükeene ajajärk ja nende tähtsus kreeka mütoloogia arengus. Rahvalaulud ja nende lü-

gid. Didaktiline folkloor. Põhre kreeka ühiskondlikus ja kultuurielus VIII saj.

Vanimaiks kreeka kirjanduse säilinud mälestisteks on Homeroose kangelaseeposed "Ilias" ja "Odüsseia". Programmi kohaselt õpitakse tundma muistendeid Trooja sõjast, nendes sisalduvaid ajaloolisi ja mütoloogilisi elemente ja mõlema eepose sisu. Edasi järgnevad küsimused: Homeroose poemide tekkimise aeg ja koht; aoidid ja rapsoodid; heksameeter. Homeroose eeposte üldine laad (kangelaskujud, iseloomude mitmekesisus, tegelikkuse laialdane haaramine, jumalate kujutamine, eepiline stiil). Omaette probleemi moodustab nn. Homeroose küsimus; selle küsimuse käsitlemisega antiik- ja uusajal ning peamiste teooriatega tuleb üldjoontes tutvuda ja küsimuse olemus endale selgitada. Vanimata kreeka kirjanduslike mälestusmärkide hulka tuleb arvata ka Hesiodose teosed "Tööd ja päevad" ja "Theogonia", mis kuuluvad didaktilise eepose alale.

Kreeka kirjanduse arengus klassikühiskonna ja riigi kujunemise perioodil (VII-VI saj. e.m.a.) on juhtival kohal lüürika. Eelnevalt vaadeldakse kreeka ühiskonda ja kultuuri sellel perioodil, heroilise eepose langust ja koomilist eepost, et siis siirduda lüürika tundmaõppimisele liikide järgi. Eleegia ja jambi esindajaist tuleb tutvuda Tyrtaiose, Archilochose, Soloni ja Theognise elu ja loominguga, monoodilise lüürika alalt - Alkaiose, Sappho ja Anakreoniga (samuti nn. anakreontikaga), koorilüürika esindajaist - Simonidese, Bakchylidese ja eriti Pindarose luulega. Lõpuks heidetakse põgus pilk kirjandusliku proosa tekkimisele sel ajajärgul ja Aisopose valmidele.

II. A t i k a a j a j ä r g u l (V-IV saj. e.m.a.)
saavutab kreeka kirjandus oma suurima õitsengu. Homeroose eeposte kõrval on V sajandi draama kreeklaste tähtsaimaks panuseks maailmakirjandusse. Seepärast käsitletakse kreeka kirjandusloos seda ajajärku märksa põhjalikumalt teistest epohhidest. Pärast tutvumist kreeka poliseega ja orjandusliku

demokraatia olemusega tuleb tundma õppida kreeka draamat, selle folkloorseid lähteid, tragöödia teket ning struktuuri ja Ateena teatri korraldust. Järgnevalt vaadeldakse kolme suure traagiku Aischylose, Sophoklese ja Euripidese loomingu.

Aischylos on Ateena orjandusliku demokraatia tekkeaja tragöödiakirjanik. Tuleb tunda kõigi temalt säilinud seitsme tragöödia sisu, nende dhiskondlikku ja filosoofilist problemaatikat, pöörates erilist tähelepanu "Aheldatud Prometheus" ja triloogiale "Oresteia". Erinevalt Aischylo-
sest, keda eeskätt huvitavad suguvõsa traagilise saatuse probleemid, kandub Ateena demokraatia õitseaja dramaturgi Sophoklese loomingus raskuspunkt üksikisikule. Säilinud tragöödiaist võetagu lähema vaatluse alla "Antigone", "Kuningas Oidipus" ja "Elektra". Märgitagu ka tema uuendusi tragöödia alal.

Ateena polise kriis, mis teravnes Peloponnesose sõja perioodil, leidis igakülgse kunstilise väljenduse Euripidese tragöödiates, milledest tuleb üksikasjaliselt tutvuda kahega - "Medeia" ja "Hippolytosega", lisaks peajoontes "Elektraga".

Seejärel siirdutakse vana-kreeka komöödia vaatlemisele. Tutvutakse selle žanri tekkelooga, omapäraga ja komöödia struktuuriga. Eristatakse kolme järku komöödia arengus - vana-, kesk- ja uus-atika komöödiat. Vana-atika komöödia suurimaks esindajaks on Aristophanes, kelle looming langeb põhiliselt Peloponnesose sõja ajajärku. Tema säilinud komöödiaist tuleb üksikasjaliselt tunda "Ratsanikke", "Pilvi" ja "Konni", peajoontes ka tema rahuteemalisi näidendeid.

V ja IV sajandi kunstproosa areneb kolmes žanris: retoorilise, historiograafilise ja filosoofilise proosana. Historiograafia esindajateks on Herodotos, Thukydides ja Xenophon; tuleb tutvuda nende elulooga ja teoste iseloomuga. Retoorilise proosa alal on kõige silmapaistvamad Lysias,

Isokrates ja antiikaja suurim kõnemees Demosthenes. Filosoofilise proosa esindajatest tutvutakse Platoniga, kes oli filosoofias reaksionäär, ühtlasi aga suur sõnakunstnik, ja Aristotelesega, eriti tema traktaadiga "Poeetika".

III. Hellenismi ajajärgu käsitlemisel on tarvis selgitada endale hellenismi mõiste ja tundma õppida selle ideoloogiat. Tähelepanu väärivad ajajärgu filosoofiast Epikurose, stoikute ja küünikute õpetus. Hellenistliku kultuuri tähtsamaks keskuseks saab Aleksandria seal asuva Museioni ja raamatukoguga. Tuleb eristada hellenismiaja progressiivseid momente ja langustunnuseid.

Nn. uus-atika komöödia teke kuulub käsitletava ajajärgu algusesse. Tutvutakse selle komöödia temaatikaga, tüüpiliste süžeede ja kujudega, sellesse kätketud humaansete ideedega. Tähtsaim uus-atika komöödia esindaja on Menandros, kelle komöödiaid "Vahekohus" ja "Äralõigatud palmik" on tarvis tundma õppida ning analüüsida. Põgusalt vaadeldakse ka miimi kui kirjanduslikku lühizanri.

Aleksandria luule on põhiliselt hellenistliku ühiskonna kultuurse ladviku luule. Selle esindajaist vaadeldakse eeskätt Kallimachose, Apolloniose (Rodoselt) ja Theokritose loomingut. Peajoontes tutvutakse ka Herodase mimijambidega.

IV. Kreeka kirjandus Rooma ajajärgul areneb üldise languse oludes. Elavnemine kultuuri alal II sajandil m.a.j. (nn. kreeka renessanss, teine sofistika) oli ajutist laadi ja näilise tõusu taga peitus elu sisutus. Selle ajajärgu kirjandust käsitledes tuleb lähemalt peatuda kahe kirjaniku loomingul. Need on Plutarchos (moraalitraktaatid, nn. paralleelsed elulookirjeldused) ja eriti satiirik Lukianos, kelle elulooga, progressiivsete vaadetega ja dialoogidega tutvutakse üksikasjalisemalt. Lõpuks märgitakse selle ajajärgu kreeka kirjanduses uue, tinglikult romaaniks nimetatava žanri tekkimist. Lemberomaani näidetena tulevad vaatlusele Charitoni "Chaireas ja Kallirrhoe" ja Longose "Daphnis ja Chloe".

Rooma kirjandus.

A. Vabariigi ajastu.

Sissejuhatavalt peatutakse rooma kirjanduse ajaloolisel tähtsusel ja omapärasel joontel. Kirjanduseelse perioodi rooma folkloori liikidega tutvutakse peajoonetes. Eri- ja kreeka rahvaloomingust on rooma jutustav folkloor peamiselt ajaloolise iseloomuga.

Varase rooma kirjanduse (III saj. - II saj. keskpaigani e.m.a.) käsitlemisel vaadeldakse sissejuhatavalt tolleaegset rooma ühiskonda ja selle kultuuri, seejärel esimesi kirjanikke (Livius Andronicust, Naeviusi) ja teatriasjandust Roomas. Järgnevad rooma komöödiograafid Plautus ("Kullapott", "Kiitlev sõdur", "Vangid") ja Terentius ("Amm"). Lühidalt tuleb peatuda ka Enniuse kirjanduslikul tegevusel.

Kodusõdadeaegne rooma kirjandus (II saj. - I saj. keskpaigani e.m.a.) on märksa rikkalikum. Pärast ajajärgu üldist iseloomustust siirdutakse proosa käsitlemisele.

Silmapaistvaks kujuks sel alal on Cicero. Õpitakse tundma tema elulugu, poliitilist ja kirjanduslikku tegevust. Cicero kirjandusliku pärandi moodustavad ta kõned, kirjad, reetoorika- ja filosoofia-alased traktaadid. On tarvis tunda mõningaid tema poliitilisi ja kohtukõnesid (Sextus Rosciuse kaitseks, Verrese ja Catilina vastu, filipikad) ja suuta iseloomustada ning hinnata ta muud kirjanduslikku loomingut, samuti Cicero kõnekunsti ja stiili. Proosa alalt kuuluvad käsitlemisele veel Caesarilised memuaarilised ja Sallustiusel ajaloolased teosed.

Luule alal on selle ajajärgu suurimaid inimesid materialistlik filosoof ja poeet Lucretius. Õpitakse tundma tema poeemi sisu ja autori maailmavaadet, samuti poeemi tähtsust uusajal ja selle osa ateismi ajaloos. Edasi vaadeldakse neoteerikute kirjanduslikku programmi ning Catulluse poliitilist ja eriti lebelüürikat, samuti tema "õpetatud" poeeme.

B. Keisririigi ajastu.

Vabariigilt keisririigile ülemineku ajajärku ehk nn. Augustuse aega (I sajandi viimasest kolmandikust e.m.a. kuni Augustuse surmani a. 14 m.a.j.) langeb rooma luule suurim õitseng. Tuleb tutvuda selle aja rooma ühiskonna ja kultuuri-ga, Augustuse ideoloogilise poliitikaga ja kirjandusliku elu-ga üldse. Seejärel õpitakse tundma ajajärgu ametliku suuna esindajaid Vergiliust ja Horatiust, nende elulugu ja teoseid (Vergiliuse "Bucolica", "Georgica" ja eriti "Aeneis"; Ho-ratiuse epoodid, oodid, satiirid ja lükked). Tuleb teada "Aeneise" sisu ja käsitleda selle poeemi tähtsust antiik-, kesk- ja uusajal, samuti Horatiuse maailmavaadet ja kirjan-dusteoreetilisi seisukohti "Ars poetica" järgi.

Opositsiooniline vool Augustuse aja kirjanduses ilmneb eeskätt rooma eleegikute teostes. Pärast põgusa ülevaate omandamist Tibulluse ja Propertiuse luulest vaadeldakse ük-sikasjalisemalt Ovidiuse elu ja kirjanduslikku tegevust (noor-ea teosed, "Fasti" ja "Metamorphoses", pagendusaja looming). Lõpuks tutvutakse proosa alalt Titus Liviuse teosega, autori poliitilise tendentsiga ja dramaatilise jutustamiskunstiga.

I - II sajandi m. a. j. ehk nn. hõbedase ajajärgu kir-janduses kuuluvad lähema vaatluse alla Seneca filosoofilised teosed, satiir "Kõrvitsaks muutumine" ja tragöödiad ("Phaedra", "Medea", "Octavia"), seejärel Lucanuse ajalooline eepos ja Petroniuse "Satiricon". Lühidalt tutvutakse ka Phaedruse valmidega. Sajandi 2. poolesse ja järgmise sajandi algusesse langeb epigrammatik Martialis, satiirik Iuvenalis ja aja-loolase Tacituse kirjanduslik tegevus. Hilisemast rooma kir-jandusest kerkib esile Apuleius, kelle romaaniga "Metamorpho-ses" (ehk "Kuldne eesel") tuleb tutvuda üksikasjalisemalt, tunda selle kompositsiooni, ideelist kontseptsiooni ja ka muinasjuttu Amorit ja Psychest. Veelgi hilisem periood roo-ma kirjanduses (III - V saj.) ei kuulub programmi kohaselt antiikkirjanduse kursuses käsitlemisele.

Keskaeg ja renessans

Väliskirjanduse ajaloo teine osa haarab väga pika perioodi Lääne-Euroopa kirjanduses, mille algust võib tinglikult dateerida 476. a. - Lääne-Rooma riigi kokkuvarisemise aastaga - ning lõppu 17. saj. esimeste aastakümnetega, kusjuures nimetatud periood jaguneb omakorda kolmeks:

1. varane keskaeg - V - XI saj. ;
2. feodalsmi õitsengu periood - XI - XV saj.;
3. renessansiajastu - XVI saj. - XVII saj. algus.

Endastmõistetavalt võib üksikute maade ja tervete piirkondade ebadütlasest arengust olenevalt esineda tunduvald kõrvalekaldumisi üldisest periodiseerimisest.

Varane keskaeg. Selle perioodi kirjandusest õige käsituse saamiseks tuleb tunda Euroopa ajaloo ja ühiskondliku arengu põhimomente: Rooma impeeriumi lagunemine, romaniseerimine, mitmesuguste barbaarsete hõimude (keltid, germaanlased, eriti goodid, frangid, anglosaksid, hiljem skandinaavilased jne.) ühiskondlik kord, ränded ja asumisalad, feodaalsuhete ja -riikide tekkimine; ristiusustamine ja katoliku kiriku areng jne.

Varase keskaja kirjandus jaguneb põhiliselt kahte ossa.

1) Ladinakeelne kirjandus, mis areneb esialgu peamiselt endistel Rooma riigi aladel ning levib koos ristiusuga ka mujale, on peamiselt kiriklik - kirikuisade kirjad, pühakute elulood, kirikulaulud jne. Ladinakeelse kirjanduse väärtuslikumaks osaks on vagan - tide e. goliardide luule oma protestiga asketismi vastu, paavsti ja kõrgema vaimulikkonna kriitikaga ning paroodiaga jumalateenistuse ja piibli kohta, mille õitseng langeb XI-XII saj. Tähtsamaks mälestusmärgiks on kogumik "Carmina Burana", milles leidub juba ka rahvakeelseid laule.

2) R a h v a l u u l e l i n e e e p i k a k o h a -
like rahvaste keeles, mis on kirja pandud ja säilinud peami-
selt Euroopa Aäremaadel (Iirimaa, Skandinaavia, Island, Ing-
lismaa), kus ladina keele ja kiriku mõju oli nõrk. Kuigi
hiljem kirja pandud, on need teosed tekkinud peamiselt su-
gukondliku formatsiooni lagunemise perioodil ning kajasta-
vad tolle ajastu ühiskondlikke suhteid ja maailmavaadet
(hõimudevaheline vaen, vanad uskumused ja pärimused, mütö-
loogia, fantastika), feodalismiajastule iseloomustav krist-
lik ideoloogia on väga nõrgalt või pole üldse esindatud.
Vanim ja seejuures kõige rikkalikumalt esindatud on kelti
rahvaluule v a n a - i i r i k i r j a n d u s e n ä o l ,
mis paistab silma oma vormilise ja sisulise omapäraga (proo-
sa domineerimine, realistlik olustik kirjeldus kõrvuti mu-
inasjutulise fantastikaga). Peatähelepanu pöörata Ulsteri
tsüklile, kus võib täheldada juba lähemate saagade liitumist
pikemaks eeposeks ("Cualnge karjarööv"), ning selle keskse-
le kangelasele Cuchulinnile. Märkimist väärib ka keldi rah-
vapärimate hilisem kasutamine (Tristan ja Isolde, bretooni
leed, Arturi romaanid XII saj.; Macphersoni "Ossiani lau-
lud" 18. saj.) ning edasielamisele tänapäeval keldi rahvus-
te kirjanduses.

G e r m a a n i r a h v a s t e k i r j a n d u -
s e puhul tuleb märkida selle vähest esinemist mandril
ning selle põhjusi. Huvitavaimaks näiteks on siin "Hildebran-
di laul". Kõige täielikuma ettekujutuse germaani vanemast
rahvaluulest saame v a n a - i s l a n d i j a s k a n -
d i n a a v i a k i r j a n d u s e kaudu. Peatähelepa-
nu tuleb siin pöörata nn. "Vanemale Eddale", milles tuleb
eristada kaht põhilist kihistust: 1) mütoloogilised laulud,
milles kajastub muistsete germaanlaste paganlik usund (maa-
ilma loomine, tähtsamad jumalad ning nende omavahelised suht-
ed ja võitlused, jne.); 2) kangelaslaulud, milles sageli
üsnä fantastilises vormis käsitletakse muistsete aegade
sündmusi. Lühidalt tuleb iseloomustada ka skaldide luulet
ning hilisemaid saagaseid, kus käsitletakse juba ajaloolisi

sündmusi ning isikuid, kirjeldatakse realistlikult olustiku ja sotsiaalseid vahekordi, mis on iseloomustav feodalsmi tekkimise perioodile ("Fridthjofri saaga"). Ei tohi unustada ka skandinaavia kirjanduse seost teiste germaani rahvaste loominguga, näit. saksa eeposega "Nibelungide laul".

F e o d a l i s m i ö i t s e n g u p e r i o o d

Eelneva perioodiga võrreldes on feodalsmi õitseage kirjanduslike mälestusmärkide poolest hoopis rikkam. Nende lahtimõtestamiseks on kõigepealt tarvis tutvuda feodaalkor-da iseloomustavate joontega (läänisüsteem, pärisorjus, kil-lustumus, seisuslikkus jne.), ajastu põhiliste vastuolude-ga (talurahva võitlus feodaalidega, feodaalide omavaheli-sed sõjad ja võitlus kuningavõimu vastu, linnade vabadus-võitlus, kirikuvõimu suurenemine ning vastuolud keisrite ja paavstide vahel jne.), tähtsamate ajalooliste sündmuste-ga (ristisõjad, feodaalriikide tekkimine jne.), mis kõik leiavad kajastamist tolleaegses kirjanduses.

Tähtsamaks kirjandusžanriks on feodaalne r a h v a - ehk k a n g e l a s e e p o s, mis kujuneb põhiliselt välja juba XI-XII saj. ning käsitleb ajastu tähtsamaid probleeme: ühtse kuningavõimu kaitsmist, feodaalide omava-helisi sõdu, kodumaa kaitsmist vaenlase vastu. Kõigepealt tuleb tähelepanu pöörata feodaaleepose erinemisele vara-semaist, sugukondliku perioodi eepostest (ajalooline aines-tik, feodaalühiskonnale omane probleemistik, mütoloogia ja fantastika puudumine, valdavalt kristlik ideoloogia, se-nise rahvalauliku asemel on rändlaulik (Zonglör, Spiel-mann jne.). Olulised on ka vormilised erinevused, mida tu-leb iga eepose puhul eraldi käsitleda.

. P r a n t s u s e k a n g e l a s e e p o s. Et Prantsusmaal saavutas kangelaseepos suurima õitsengu, siis tuleb kõigepealt iseloomustada selle tähtsamaid tsükleid ning seejärel üksikasjaliselt vaadelda selle žanri tähtsai-mat esindajat "Rolandi laulu". Olulisemad momendid: eepose

tekkimise aeg ja ajalooline situatsioon, käsitletavat ajaloolised sündmused ja isikud, nende muutumine eeposes rahva ideaalide ja taotluste kehastajaiks, peamine konflikt ja ideestik, tähtsamate tegelaste iseloomustus. "Rolandi laulu" puhul tuleb eriti rõhutada patriotismi ideed, mis keskajal valitsevatele klassidele oli üldiselt tundmatu, samuti ei tohi unustada eepose vormilist külge (värsimõõt, stroofika, riimi iseärasused, stiil ja poeetilised kujuneid).

H i s p a a n i a k a n g e l a s e e p o s t e käsitlemisel langeb pearõhk "Laulule minu Cidist", mille puhul tulevad arvesse samad põhimomendid, mis prantsuse eepose puhul, kusjuures tuleb rõhutada Hispaania ajaloolise arengu eripärasusi (rekonkista), eeposes valitsevat demokratismi ning asjalik-realistlikku põhitooni, vaenulikkust suhtumist kõrgeadlisse, huvi olustiku ja perekonnaelu vastu. Seoses "Cidiga" tuleb tunda ka hilisemat poeemi "Rodrigo", mille sündmustikust on lähtunud sama teema käsitlejad järgnevatil sajandil.

S a k s a k a n g e l a s e e p o s t e s t tuleb peatähelepanu pöörata "Nibelungide laulule", mis kajastab saksa tolleaegseid olusid (keskvõimu nõrkus, feodaalide omavoli ja omavaheline võitlus). Muu kõrval tuleb siin vaadelda ka eepose seost vanema rahvaluulega ning eristada kurtuaasse kirjanduse sugemeid. Iseloomustav on ka patriotismi ja isamaa kaitsmise idee puudumine. Üldiselt on kõigi rahvaeeposte iseloomustamisel soovitatav võrrelda neid omavahel.

K u r t u a a s n e ehk r ä t t l i k i r j a n d u s e arenemine XII-XIII saj. on seoses üldise majandusliku ning poliitilise tõusuga Lääne-Euroopa maades. Kaubanduslikud ning poliitilised sidemed idamaadega elavnesid, mis tõi kaasa ka feodaalide iseseisvumise, jõukaks muutumise ning kultuuriliste huvide tekkimise. K u r t u a a s s e l ä ä r i k a klassikaliseks maaks kujuneb Provence, mille ajalooga tuleb tutvuda. Kurtuaasse läänirika puhul tuleks rõhutada järgmisi momente: senise anonüümse lauliku asemel juba

tänapäeva mõttes kirjanik (trubaduur, trubäär, Minnesinger), kes luuletab oma nime all; rahvalaulude mõju kurtuaaslele luulele; suur vormirikkus; ilmalikkus; uudne armastusteema käsitus, teistsugune suhtumine naisesse antiik- ja varase keskajaga võrreldes, huvi inimese tunnete vastu, kusjuures ka poliitiline läärika omab tähtsat kohta. Seejuures ei tohi unustada, et trubaduuride läärika on veel lahutamatu seotud muusikaga. Üksikute trubaduuridest tuleb tunda Marcabru'd, Bernart de Ventadorni, Jaufré Rudel'i, Bertran de Borni, saksa Minnesingeritest Walther von der Vogelweidet.

Kurtuaasne romaan tekkis Prantsusmaal XIII saj. teisel poolel (tolleaegne romaan oli eepiline värss-teos) ja kujunes rüütlikirjanduse teiseks peamiseks žanriks. Temaatika ja ideestik on üldiselt lähedased rüütliläärikale, kuid pisut kitsamalt seisuolik. Eriti silmatorkav on üldine tendents kasutada juba tuntud traditsioonilisi sõžeesid, mis on iseloomustav ka järgnevate sajandite eepilisele kirjandusele. Seepärast jaotatakse rüütliromaane põhiliselt temaatika järgi: antiiktemaatilisteks, bütantsi ja bretooni romaanideks. Rüütliromaanide iseloomustavaks jooneks on traditsioonilise ainekliku ja seiklusliku sõžee baasil kaasaja, peamiselt rüütlimoraali puutuvate probleemide käsitlemine - rüütlil kohustused, daami teenimine, armastuse ja abielu, armastuse ja feodaalkohustuste omavahelised suhted jne., kusjuures tuleb silmas pidada ka teatavat arengut. Kui varasemad rüütliromaanid on üldiselt ilmalikud, elujaatavad, sisaldavad rohkesti realistlikke elemente, siis 12. saj. lõpust peale võime täheldada kristliku ideoloogia mõju tugevnemist, daami austamise hukkamõistu, rüütlil muutumist ristiusu kaitsjaks, religioosse müstitsismi sissetungi jne. Teiselt poolt võime leida ka rüütlimoraali naeruvääristamist rahvalikelt ja linnakodanluse positsioonidelt, protesti seisusliku ebaõigluse vastu, rüütliromaani paroodiaid jne., mis on iseloomustav eriti nn. bütantsi romaanile (näit. Aucassin ja Nicolette). Kõige tähtsamaks romaanitsüklikuks tuleb pidada bretooni aineklikul kirjutatud teoseid, mis juba vormiliselt on

mitmekesisemad - romaani kõrval esineb ka lähivorm l e e. Siin tuleb iseloomustada nii üksikuid tähtsamaid temaatilisi alajaotusi (Tristan ja Isolde, Kuningas Artur ja tema rüütlid, Püha Graali lood) kui ka tähtsamate autorite Chrétien de Troyes' ja Marie de France'i loomingut, saksa rüütlikirjandust. (Wolfram von Eschenbach, Gottfried von Strassburg, Hartman von Aue)

L i n n a k i r j a n d u s on keskaja kirjandusliku arengu viimane ja kõrgeim aste. 12. saj. peale muutuvad linnad majanduslikeks poliitilisteks ja kultuurilisteks keskusteks, kuhu koondub ajastu peamine ühiskondlik võitlus. Seepärast koondab linnakirjandus endasse kogu senise arengu tähtsamad elemendid - rahvaluule (fablood, satiirilised loomalood, lüürilised laulud), vaimuliku kirjanduse (didaktiline luule, vagantide looming, draamakirjandus), kurtuaarse kirjanduse (Roosiromaan) jne. Linnade kultuurilist erikaalu tõstab ka ülikoolide tekkimine 12. saj. alates, mistõttu uue kirjanduse loojaks on enamasti ülikooliharidusega skolaar, klerik, keskaja haritlane, kes on küll saanud ladinakeelse vaimuliku hariduse, kuid on samal ajal üsna iseteadev, suhtub kriitiliselt nii feodaalidesse kui ka munkadesse, kiriku kõrgematesse aukandjatesse ja dogmadesse. Linnakirjandus saavutab kõrgeima taseme Põhja-Prantsusmaa linnades, kes pidasid eriti ägedat võitlust feodaalidega. Linnakirjanduse kõige iseloomustavamateks joonteks on feodalismlvastane hoiak, kiriku kriitika, huvi lihtinimese elu-olu vastu ning selle küllaltki realistlik kujutamine, mõistuslikkus ja fantastika puudumine, rahva seas käibel oleva ainekliku kasutamine, üldiselt satiiriline, kuid ühtlasi õpetlik-moraliseeriv käsitluslaad.

Prantsuse linnakirjanduses on tähtis järgmine:

L i n n a l ü ü r i k a - realistliku isikulüürika tekkimine, mis erinevalt rüütliluulest pole enam seotud muusikaga ning on määratud lugemiseks; tähtsamad esindajad on Rutebeuf (ühtlasi ka fabloodide ning draamateoste autor) ja eriti François Villon, kelle elu ja loominguga tuleb üksik-

asjaliselt tutvuda, pöörates peatähelepanu uute renessanslike ja vanade keskaegsete motiivide esinemisele ja omavaheliste suhetele.

E p i k a s domineerivad fablood, satiirilised ja olustikulised värssnaljandid, millega on oma stiililt ja laadilt väga sarnane ka allegoorilis-satiiriline **R e b a s e - r o m a a n i** nime all tuntud loomalugude tsükkel. Need žanrid tähistavad realistliku jutukirjanduse sündi, mis on orgaaniliselt seotud farsiga ning Itaalias 14. saj. tekkinud proosanovelliga. Didaktilise luule alal on keskaja suurimaks saavutuseks **R o o s i r o m a a n**, kus kurtuaasse armastuse allegooriline käsitus põimub linnakodanluse positsioonidelt lähtuva ratsionalistliku ühiskonnakriitikaga ja sisaldab mitmeid juba renessansile omaseid momente.

D r a a m a käsitlemisel tuleb peatähelepanu pöörata keskaja teatri arengule mitme sajandi jooksul jumalateenistuse koostisosast täiesti iseseisva ilmaliku draamani, iseloomustada tähtsamaid žanre (müsteerium, miraakel, moralitee, farss, sotii) ja anda ülevaade nende arenemisest, esile tõsta neid põhimisi jooni, mille poolest keskaegne teater erineb renessansiajastul tekkinud uusaegsest teatrist. Üksikute autoritest tuleb eraldi käsitleda Adam de la Halle'i, kelle looming on esimene katse luua ilmalikku draamat.

Teiste maade kirjandustest tuleb erilist tähelepanu pöörata inglise 14. saj. kirjandusele, kus seoses talurahva võitlusega domineerivad tugevad antifeodaalsed tendentsid (Langland, ballaadid Robin Hoodist) ning Chauceri "Canterbury juttude" näol on meil tegemist esimese vararenessansi suurteosega.

R e n e s s a n s i a j a s t u

Renessansiajastu on murranguperiood Lääne-Euroopa maade kultuurilises ja ideoloogilises arengus, mis kajastub kõigil kunsti- ja teaduse aladel ning mille ühiskondlikuks aluseks on kapitalistlike suhete areng feodaalühiskonna rüpes. Renessansiajastu vaimuelule kõige iseloomustavam joon on uue, humanistliku ja ilmaliku maailmavaate ja elutunnetuse tekki-

mine ning selle võitlus keskaegsete igandite vastu, eelkõige kiriku vastu. Vastukaaluks katoliku kiriku askeetlikule õpetusele õndsusest pärast surma kujuneb välja uus humanistlik moraal, mis näeb inimese õnne ja elu eesmärki maises elus. Uue maailmavaate väljakujunemises oli otsustav tähtsus tutvumisel antiikkirjanduse, -kunsti ja -filosoofiaga. Renessansiajastule on samuti iseloomustav suurte geniaalsete kunstnike ja kirjanike esilekerkimine, kes seisavad kõrgemal oma klassi, s.o. kodanluse kitsastest huvidest ning kajastavad oma loomingus kogu inimkonna kaugeleulatuvaid revolutsioonilisi ideaale. Renessansiajastul toimub ka intensiivne kodanlike rahvuste kujunemise protsess, millega kaasneb rahvuskultuuri tekkimine. Seepärast käsitletakse edaspidi kirjanduslugu üksikute rahvuste kaupa.

I t a a l i a k i r j a n d u s. Põhja-Itaalia linnad olid Euroopas esimesed, kus hakkasid tekkima kapitalistlikud suhted ning kujunes välja see uus kultuur, maailmavaade ja elutunnetus, mida nimetatakse renessansiks. Itaalia renessansikirjanduse arenemises tuleb eriti arvestada maa majanduslikku, poliitilist ja keelelist killustatust, mistõttu on palju kultuurikeskusi ning erinevatel ajalooperioodidel domineerivad kirjanduses erinevad linnriigid. Nii on kuuni 15. saj. lõpuni domineeriv Firenze, seejärel astuvad kirjanduse areenile ka teised Itaalia riigid - Ferrara (Bojardo, Ariosto, Tasso), Milaano (Bandello), Veneetsia (Aretino) ning isegi mahajäänud feodaalne Naapoli kuningriik annab mitmeidki kuulsaid nimesid (XV saj. novellist Masuccio, pastoraali viljeleja Sannazzaro, XVI saj. lõpul silmapaistvad filosoofid Bruno ja Campanella).

Üldiselt võib Itaalia renessansikirjandust jagada järgmistesse perioodidesse.

E t t e v a l m i s t a v a j a j ä r k 13.-14. saj. piiril, mille keskseks kujukaks on firentslane Dante, keskaja viimane ja uusaja esimene poeet. Dante loomingu mõistmiseks tuleb tunda lähemalt Firenze elu-olu ja seal toimuvat ägedat poliitilist võitlust, mis kajastub nii Dante elukäigus

kui ka loomingus, tema traktaatides ning "Jumalikus komöödias". Nii viimase kui ka varasema luuletuskogu "Uus elu" analüüsimisel tuleb erilist tähelepanu pöörata vastuoludele kirjaniku maailmavaates, keskaegse ja uusaegse võitlusele tema loomingus, muuhulgas ka poliitilisele kirglikkusele, mis teeb Dantest sõna kõige paremas mõttes tendentsliku kirjaniku, kes ka kõige ülevamate taevalike nägemuste keskel ei unusta kunagi maist elu ja selle võitlusi.

V a r a r e n e s s a n s s - 14. saj., mille keskseteks kirjanikeks on Petrarca ja Boccaccio, keda võib vaadelda juba kui uusaja kirjanikke, kuigi ka nende loomingus leiame paljugi keskaegseid motiive ja teemasid.

P e t r a r c a loomingus tuleb peatähelepanu omistada luulekogumikule "Il Canzoniere" ning rõhutada selle uudseid jooni - oskust kujutada inimese tundenänsse, maiste rõõmude ja ilu ülistamist, vormimeisterlikkust ja isikupärasust, vabanemist keskaegsest õpetlikkusest, trafaretist, abstraktsest allegoorilisusest jne., millega ta pani aluse uusaegsele luulekeelele ning oli eeskujuks peaaegu kõigile Lääne-Euroopa rahvastele rahvusliku luule loomisel. Armastusluule kõrval ei tohi unustada ka Petrarca isamaaluulet, kirglikke üleskutseid feodaalsõdade lõpetamiseks ja Itaalia ühendamiseks, mis tegelikult oli samuti täiesti uus sõna Euroopa kirjanduses.

B o c c a c c i o loomingut tuleb vaadelda kui üht kõige tähtsamat etappi realistliku proosakirjanduse kujunemisteel Euroopa kirjanduses ning eristada seda üht, mis me leiame kirjaniku peateoses "Dekameron": suur huvi reaalse elu-olu vastu, inimõistuse ja maise elu ülistamine, lähtumine rahvatraditsioonidest ja rahvalik elutunnetus, keskaegse õpetlikkuse ning kühnilise naturalismi hülgamine, esteetiliste eesmärkide teadlik taotlemine kirjanduses jne. Boccaccio on novelli looja Euroopa kirjanduses ja jääb sajandite jooksul eeskujuks arvukale novellistidele nii Itaalias kui ka teistes maades.

XV s a j a n d on humanistliku ja renessansliku

maailmavaade ning kultuuri lõpliku võidu sajand Itaalias, kusjuures antiikkirjanduse ja filosoofia mõju kipub paljude humanistide juures varjutama rahvuslikke traditsioone. Kirjanikud irduvad sageli rahvast, kogunevad mitmesuguste värs-tide ja valitsejate õukondade juurde, mis tollal tekivad paljudes Itaalia linnades. Kirjanduslikus mõttes on 15. saj. kõige olulisem Lorenzo Medici õukond Firenzes, kus demokraat-like traditsioonide jätkajana paistab eriti silma P u l c i oma heroilis-koomilise rüütliriimaani paroodiaga "Morgante".

IV periood - XVI s a j a n d - on itaalia renes-sansikirjanduse viimane periood, millele on omane pidev lan-gustendents olenevalt Itaaliat haaranud sügavast majandusli-kust ja poliitilisest kriisist. XVI saj. Itaalia arengus etendasid tähtsat osa järgmised asjaolud: kaubateede kandu-mine Vahemerelt Atlandi ookeanile pärast suuri maadeavastu-si, Itaalia sattumine välisriikide võimu alla ning sellega kaasuv refeodaliseerimisprotsess, vastureformatsioon ning katoliikliku reaktsiooni võimutsemine, mis kõik avaldasid sügavat mõju itaalia kirjanduse edasisele käekäigule. Firen-ze kaotas oma senise tähtsuse. Viimase suure firentslasena väärib tähelepanu M a c c h i a v e l l i kui oma ajastu üks tüüpilisemaid esindajaid. Juhtiva positsiooni kirjanduse alal saavutab Ferrara hertsogi õukond, kus refeodaliseerimi-se kajastusena läheb eriti moodi rüütlieepos. Selles küllalt-ki tinglikus žanris suudavad kaks Itaalia suurimat poeti A r i o s t o ja T a s s o siiski kajastada oma ajastu põhilisi iseloomujooni, inimeste püüdeid vabadusele ja õnne-le, kuid senine optimistlik ellusuhtumine hakkab kaduma. Ariosto "Raevunud Orlando" pehme skeptilise iroonia asemel leiame Tasso "Vabastatud Jeruusalemmas" XVI saj. lõpul juba sügava melanhoolia, millele uuesti valitsema pääsenud kirik-lik ideoloogia on surunud sünye pitseri.

Itaalia XVI saj. kirjanduse teistest tähtsamatest mo-mentidest rõhutagem rikkalikku novellikirjandust, mis are-neb üldiselt kaasaja temaatika ja vormimeisterlikkuse suu-nas, kajastades üsna realistlikult refeodaliseerimise ja ka-

toliikliku reaktsiooni süngel ajastut. Itaalia renessansi-teatril on samuti oma kindel koht Euroopa uusaegse teatri arengus. Siin hakatakse esimesena lavastama antiiksetel eeskujudel kirjutatud draamateoseid, tekivad esimesed klassitsistlikud draamateooriad jne., mis viljastavalt mõjuvad teiste maade teatri arengule. Eriti oluline koht on itaalia komöödial, mille arendamisest on osa võtnud paljud 16. saj. nimekad kirjanikud (Ariosto, Macchiavelli, Aretino jt.), kes panevad aluse kaasaja elu käsitlevale kommete ja karakterkomöödiale. Ebasoodsate ühiskondlike olude tõttu areneb itaalia komöödia 16. saj. teisest poolest alates edasi rahvaliku improviseeritud maskikomöödia ehk nn. commedia dell'arte näol, mida itaalia rändnäitlejad tutvustavad peaaegu kõikjal Euroopas.

Saksa ja Madalmaade kirjandus

Saksa renessansikirjandusega tutvumisel on väga tähtis tunda Saksamaa ajalugu, mida iseloomustavad tollal suur feodaalne killustatus, keskviimu nõrkus, poliitilise ja kultuurikeskuse puudumine, tugev feodaalne rõhumine ja eriti suur katoliku kiriku mõju. Kõige selle tagajärjel tekib väga laialatuslik reformatsiooniline liikumine, mis muutub üldrahvalikuks ülestõusuks (nn. Saksa talurahvasõda 1525. a.), kuid lõpeb feodaalide võiduga ja keskviimu nõrgenemisega. Saksamaa ajaloole on iseloomustav ka linnakodanluse nõrkus ja vähene iseteadvus. Erinevalt itaalia omast langeb saksa renessansikirjanduse areng väga lühikesele perioodile 15. saj. lõpust 16. saj. esimese veerandini.

Saksa renessansikirjanduse olulisemateks momentideks on humanism, reformatsioon ning linna- ja rahvakirjandus. Saksa humanistid on üldiselt teoloogiliste huvidega ning võitlus keskaja maailmavaate vastu võtab siin teravalt usu- lise värvingu. Tähtsamaks sündmuseks on Reuchlini võitlus obskurantismi vastu ja "Pimedusmeeste kirjad", suurimaks kirjanikuks Madalmaadelt pärinev üleeuroopalise kuulsusega humanist Erasmus Rotterdami, kelle elulooga ning peateosega "Rumaluse ülistus" tuleb põhjalikumalt tutvuda.

Saksa humanismi poliitiliselt aktiivset ja võitlevat suunda esindab H u t t e n , kelle loomingul on tähtis koht saksa progressiivse kirjanduse ajaloos. Reformatsiooniliikumises tuleb eristada kaht suunda - kodanlik-alalhoidlikku eesotsas L u t h e r i g a , kellel on kállalt oluline tähtsus saksa kultuuriloos kui piibli tõlkijal rahvakeelde ning rahvalikku ja revolutsioonilist suunda, mille tähtsamaks esindajaks oli M ä n z e r .

Linna- ja rahvakirjanduses kuulub keskne koht saksa rahvaraamatutele, millest tähtsamad on B r a n t i "Nar-rilaev", "Reinuvader Rebane", "Kilplased", "Eulenspiegel", "Doktor Faustus" jt. Viimaste puhul ei tohi unustada ka nende kajastumist hilisemas Euroopa kirjanduses ning seost eesti varasema rahvakirjandusega. Üksikkirjanikest tuleb siin peatuda Hans S a c h s i elul ja loomingul ning anda ka ülevaade sellest keskkonnast, millest võrsus tema luule ja draama, iseloomustades sel puhul ka tähtsamaid saksa rahvakirjanduse žanre nagu Schwank, Fastnachtspiel, Spruch.

P r a n t s u s e k i r j a n d u s

Prantsuse renessansi arengus etendas suurt osa juba 15. saj. alanud monarhia kujunemine, mis toetus põhiliselt linnakodanlusele, kuid leidis poolehoidu ka aadli poolt, kes nägi kuningavõimuse feodaalkorra kaitsjat. Omapärase ilme annab prantsuse 16. saj. kirjanduse arenemisele ka äge võitlus katoliiklaste ja hugenottide (protestantide) vahel, mis sajandi teisel poolel muutub veriseks ususõjaks. Seepärast tuleb ajastu kirjanduse mõistmiseks tunda neid muudatusi, mis leiavad aset absolutistliku kuningavõimu poliitikas. Sajandi algul oli see suunatud üldiselt riigi ühendamisele ja kesk võimu tugevdamisele, sattus aga sageli ka aristokraatia ja kiriku sõiduvette, eriti muidugi sajandi teisel poolel. Usutõlid mõjustavad sügavalt prantsuse humanistide maailmavaadet ja loomingut. Kui sajandi algul enamik kaldub protestantismi poole, siis edaspidi võtab üha enam maad rationalistlik ja skeptiline suhtumine religioonis üldse,

mistõttu väga paljud prantsuse 16. saj. kirjanikud seisavad üsna lähedal ateismile.

Prantsuse renessansikirjandust võib üldiselt jagada kahte suurde perioodi - 16. saj. esimeseks ja teiseks pooleks, kusjuures 15. saj. lõpp kujutab endast ettevalmistavat ajajärku, mille silmapaistvaim esindaja on Villon (vt. lõiku linnakirjandusest). 16. saj. algul on Prantsusmaa vaimuelus oluline märk ja tugevat Itaalia mõju. Kerkivad esile paljud rahvuslikud suurmehed, filosoofid ja teadlased, rahvusliku kultuuri rajajad. Tolle perioodi kirjanduselus kuulub keskne koht kuningas François I õele, Navarra kuninganna Marguerite'ile, luuletajale ning novellikirjanikule, kelle peateoseks on novellikogu "Heptameron". Kuninganna soosis ja kaitses reaktsiooni tagakiusamise eest mitmeid ajastu silmapaistvaid kirjanikke, kellest tuleb tunda Marot' ja Despériers'd, eriti viimase filosoofilisi dialooge "Cymbalum Mundi", mis oma usulise skeptitsismi ja teataval määral juba ateismiga on prantsuse renessansile eriti iseloomustavad.

Prantsuse renessansi kõrgperioodi suurimaks esindajaks, keda võib täiel määral pidada maailmakirjanduse klassikuks, on Rabelais, kelle suurteose "Gargantua ja Pantagruel" analüüsimisel tuleb peale sündmustiku põhijoonte tunda veel järgmist. Kõigepealt autori elukäik, iga üksiku köite tekkelugu ja eripära, mis sõltub suurel määral ajajärgu ühiskondlikust arengust ja poliitilisest situatsioonist. Kõige olulisemad momendid on aga teose probleemistik ja suunitlus. Siin juhime tähelepanu järgmistele kesketele motiividele Rabelais' loomingus: hävitav satiir skolastika ning keskaegse vaimupimeduse pihta, feodaalühiskonnas valitseva omavoli, õiglusetuse ja kuritarvituste paljastamine, kusjuures ka tekkivate kodanlike suhete esindajad saavad oma osa. Kriitika kõrval väärib erilist esiletõstmist autori positiivne programm (eriti I raamatus): uue inimese kasvatamine ning vana kasvatusüsteemi kriitika, targa ja rahvaliku kuninga esiletõstmine, sotsiaalne utopia I raamatu lõpus

on tema senini kirjandusloos unikaalseks jäänud stiil oma rahvaliku lopsakuse ja novaatorlusega, kogu tema kunstilise loomingumaneeri omapära - satiir, grotesk, realismi ja fantastika omapärane põimumine, mis on suurt mõju avaldanud hilisemale kirjanduslikule arengule.

16. saj. teine pool on üldiselt humanismi kriisi ja ususõdade periood prantsuse kirjanduses. Kõige olulisemaks kirjanduslikuks nähtuseks on siin "Plejaadi" koolkond, kes untes tingimustes püüab jätkata rahvusliku kirjanduse sihikindlat arendamist, mis avaldub koolkonna manifestis "Prantsuse keele kaitse ja ülistus", Seega pakuvad "Plejaadi" puhul huvi eelkõige kirjandusteoreetilised seisukohad, mille sisuliselt võttes on paljugi ühist järgneva sajandi klassitsismiga, eriti just kirjanduse rahvuslikkuse ja kirjaniiku ühiskondliku tähtsuse rõhutamise seisukohalt. Üksikautoritest väärivad esmajärjekorras tähelepanu R o n s a r d kui tolle aja üks silmapaistvamaid armastus- ja isamaalürikuid Euroopa kirjanduses ning D u B e l l a y oma peene isikulüürikaga, milles aga ei puudu ka sügav filosoofiline ühiskonnakriitika. "Plejaadi" käsitlemisel ei tohi unustada selle koolkonna tähtsust prantsuse rahvusliku teatri rajamisel, mis aga ebasoodsate ühiskondlike tingimuste tõttu ei viinud siiski rahvusliku teatri tekkimiseni.

Sajandi teisele poolele on iseloomustav suurte kirjaniike esilekerkimine ka hugenottide leeris. Silmapaistvaim on nendest luuletaja, filosoof ja romaanikirjanik D' A u b i g n e, kelle luuletuskogu "Traagilised poeemid" kajastab paremini kui ükski teine teos selle sünge ajajärgu meeleolusid ja otsinguid.

Teiseks ajajärgu suurkirjanikuks on M o n t a i g n e, essee kui kirjandusžanri rajaja, kelle looming aga ulatub põhiliselt üle ilukirjanduse piiride filosoofiasse. Montaigne'i loomingus avaldub selgesti renessansi ideaalide purunemine, kurbus nende teostamatuse pärast, sügav pettumus ja skeptitsism ühiskonna ja inimese arenemise suhtes. Seejuures ei tohi unustada, et Montaigne on Rabelais' kõrval prantsuse renessansi suurimaid esindajaid, kelle kriitiliste "Es-

seede" tähtsus ja mõju oli erakordselt suur kogu Euroopa filosoofilise ja teadusliku mõtte arengus järgnevail sajandil.

Hispaania ja portugali kirjandus

Hispaania ajaloo tähtsamatest momentidest tuleb kõigepealt iseloomustada rekonkista käigus väga varakult arenema hakanud absolutistlikku kuningavõimu, katoliku kiriku autoriteedi äärmist tugevnemist, Hispaania talupoegade, linnakodanluse ja aadli olukorda ning Ameerika avastamisele järgnenud koloniaalset ekspansiooni, selgitada Hispaania majandusliku ja poliitilise allakäigu põhjusi (16.saj. lõpul ja 17. saj.).

Hispaania vararenessansi kirjanduse tähtsaima teosena tuleb käsitleda Rojase "Celestinat" kui hispaania romaani ja draama eelkäijat. Hispaania 16. saj. kirjanduse põhiprobleemiks on aga romaani areng. Tähtsamatest romaaniliikidest tuleb iseloomustada rüülliromaani ("Gallia Amadís"), pastoraalset romaani (Montemayori "Diana") ning eriti kelmiromaani ("Lazarillo", Alemáni "Guzmán de Alfarache") kui realistliku olustikuromaani eelkäijat. Peatähelepanu tuleb pöörata Cervantesi kui maailmakirjanduse esimese suure romaani-kirjaniku elukäigule, maailmavaatelsele ja loomingulisele arenemisele, samuti ka tema loomingu eri külgedele (romaanid, novellid, näidendid, kirjanduskriitika). Keskseks on siin "Don Quijote", mida tuleb vaadelda mitte kui viimast rüülliromaani, vaid kui esimest realistlikku sotsiaalset romaani Euroopa kirjanduses. Tähtsamate probleemidena tulevad kõne alla teose humanistlik ja demokraatlik suunitus, oma ajastu laiahaardeline ja realistlik kujutamine, ideestik ja täpiseerimine, keele ja stiili omapära, ning lõpuks teose mõju järgnevale kirjandusele kogu Euroopas. Hilisemaist romaanikirjanikest tuleb nimetada veel Quevedo ja Vélez de Guevara tähtsamaid romaane 17. saj.

Luules väärivad peamist tähelepanu hispaania romansid oma arvukate alaliikidega, portugallase Camoesi

eepos "Lusiaadid" ning Góngora looming kui aristokraatliku luule üks tüüpilisemaid näiteid Lääne-Euroopa kirjanduses (gongorism ehk kulteranism).

Inglise kirjandus

Inglise renessansikirjanduse käsitlemisel tuleb lähtuda maa ajaloolise arengu eripärast: talupoegade olukord, aadli ja kodanluse areng, reformatsioon ja puritaanlus, absolutismi tõus ja kriis 16. saj. lõpul, võitlus mereteede pärast Hispaaniaga jne.

Inglise vararenessansi kirjanduses on tähtsaimaks autoriks M o r e peateosega "Utoopia". 16. saj. lõpu proosa-kirjanduses: pastoraalne ja eufuistlik romaan (Sidney, Lyly), olustikuline ja pikareskne romaan (Greene, Nashe). Luules Sidney ja Spenceri looming.

Inglise renessansikirjanduse põhiprobleemiks on inglise teatri areng, kusjuures ei tohi unustada ka käsimise materiaalsed ja sotsiaalsed külge (ehitused, lavatehnika, mängustiil, erinevad teatritüübid, näitlejate seisund, publik jne.) Shakespeare'i eelkäijate (Lyly, Greene, Kyd jt.) hulgast asetada peaarh M a r l o w e loomingule, isiksusele, traagilisele eluloole ja tähtsamatele teostele ("Tamerlan", "Doktor Faustus", "Malta juut").

S h a k e s p e a r e 'i kui ajastu ühe suurima draamakirjaniku käsitlemisel tuleb tunda tema ajastu põhilisi jooni ning teada olevaid eluloolisi andmeid (kasutada uusimaid andmeid eestikeelse "Kogutud teoste" väljaande eessõnadest ja kommentaaridest). Loomingulise arengu käsitlemisel tuleb üksikasjaliselt iseloomustada üksikuid perioode, tähtsamaid probleeme ning analüüsida autori hilisema maailmavaatelse kriisi põhjusi. Tuleb eristada ja iseloomustada Shakespeare'i loomingu põhilisi žanre (ajalookroonika, komöödia, tragöödia, viimase perioodi fantastilis-allegoorilised näidendid), tähtsamate üksikteoste puhul ("Henry IV", Henry V", "Romeo ja Julia", "Julius Caesar", "Veneetsia kaupmees", "Windsori lõbusad naised", "Hamlet", "Macbeth", "Othello", "Kuningas

Lear" jt.) tuleb tunda sündmustikku, peamisi karaktereid, ideestikku ning pöörata tähelepanu ka kirjandusliku meisterlikkuse küsimustele nagu sõnavara rikkus, stiil, värssi ja proosa kasutamine, karakterite ja tüüpide loomine, traagilise ja koomilise vahekorrad, süžee päritolu ja käsitlemise omapära. Üldjoontes on vaja tunda ka Shakespeare'i mõju hilisemale kirjandusele, suhtumist temasse mitmesugustel ajajärkudel ning temaga seoses olevaid mitmesuguseid teooriaid.

Shakespeare'i kaasaegsete ja hilisemate draamakirjanike hulgas tuleb peatähalepanu pöörata Jonsoni loominguile ja tema draama teooriatele, anda lühike iseloomustus inglise renessansidraama viimasele arenguetapile ning näidata languse põhjused.

XVII-XVIII sajandi kirjandus

See periood hõlmab kirjandusajaloos ajavahemikku 17. saj. esimesest veerandist kuni Prantsuse kodanliku revolutsiooni- ni 1789. a., mida ühiskondlike suhete arengus iseloomustab feodaalkorra üha süvenev kriis, kodanluse kui progressiivse klassi pidev tugevnemine ja üha sagedasemaks muutuvad revolutsioonilised väljaastumised, millest võtavad osa üha laiemad rahvamassid. Samal ajal jätkub ka katoliiklik-feodaalse reaktsiooni vastupealetung, mis tingib paljude varem silmapaistvat osa etendanud rahvaste, nagu itaalia, hispaania ja saksa rahvamajandusliku, poliitilise ja kultuurilise mahajäämuse.

Ajajärgu vaimuelu iseloomustab teadusliku mõtte, ratsionalistliku ja materialistliku filosoofia kiire areng (Bacon, Galilei, Descartes, Spinoza, Locke, Leibniz, Newton jt.), mis tõrjub välja keskaegse skolastilise maailmavaate ja avaldab sügavat mõju ka kirjandusele. Renessansiajastu realismi ning feodaalsele reaktsioonile tugineva aristokraatliku salongi kirjanduse kõrval muutub nüüd valitsevaks kirjandusvooluks rangetele mõistuse ja loogikareeglitele allutatud klassitsism, mis saavutab oma suurima õitsengu Prantsusmaal ja mõjustab sügavalt kogu Euroopa kirjanduse edasist arengut.

I t a a l i a kirjandus elab 17. saj. üle oma suurima langusperioodi. Areneb mõnevõrra lamburiluule, mille tähtsaim esindaja on Marino. Tema järgi hakatakse seda suunda itaalia kirjanduses nimetama marinismiks. Proosakirjandusest väärrib suurimat tähelepanu Campanella utopia "Päikeselinn". Ainsa Žanrina teeb edusamme nn. lüüriline draama, millest lähtub ooperi edasine areng Euroopas. Analoogiline saatus tabab ka s a k s a kirjandust, kus Kolmekümneaastane sõda ja poliitiline killustatus toovad kaasa enneolematu majandusliku ja kultuurilise mahajäämuse. Kirjanduses hakkavad üldiselt domineerima välismaiste eeskujude matkimine ja epigoonlus, mis ilmneb eriti luules. Olulisim on siin I Sileesia koolkond ja selle looja Opitz, kes oma tähtsusega "Raamat saksa poetikast" paneb aluse saksa prosoodia reeglitele ja klassitsismile saksa kirjanduses. Tähtsamate luuletajateks tuleb tunda veel F l e m i n g i t, ajastu rahvalähedasimat lüürikut, kes mõjustas ka eestikeelse juhuluule tekkimist 17. saj. ja rohkete epigrammide autorit L o g a u d. Hoopis rohkem on rahvaga ja kaasaja ühiskondliku eluga seotud saksa 17. saj. proosakirjandus, mille kõige silmapaistvam esindaja on G r i m m e l s h a u s e n, kelle elust ja peateosest "Simpliciissimus" tuleb anda üksikasjaline ülevaade.

H i s p a a n i a elab 17. saj. üle samuti sügava kriisi ning kaotab lõplikult oma senise juhtiva positsiooni nii Euroopa poliitilises kui ka kirjanduselus. Hoolimata absolutismi kriisist ja katoliiklikust reaktsioonist jätkub Hispaania kirjanduse arenemine sajandi esimesel poolel veel üsna jõudsasti, kusjuures luule ja romaani kõrval (neid käsitlesime renessansikirjanduse osas) saavutab suurima õitsengu just hispaania draamakirjandus, mis tol ajajärgul on kogu Euroopas üks kõige rahvalikumaid ja progressiivsemaid. Hispaania draama käsitlemisel tuleb pöörata tähelepanu tema arenguetapidele, tähtsamatele žanridele ja nende iseärasustele, sisu ja vormi rahvuslikkusele ja rahvalikkusele ning üksikutele tähtsamatele näitekirjanikele. Viimastest kõige olulisem on

L o p e d e V e g a kui hispaania teatri looja ja suurim esindaja, kelle puhul tuleb tunda elulugu, teoreetilisi vaateid, tähtsamaid teoseid (eelkõige "Fuente Ovejuna" ja "Sevilla täht"), kusjuures ei tohi unustada ka nn. mõõga ja mantli komöödiaid kui kaasaega otseselt kujutavaid draamateoseid. Teistest hispaania teatri kõrgperioodi kuuluva-
test autoritest tuleb tunda Guillén de Castrot ("Cidi noorus", "Cidi vägiteod"), Tirso de Molinat ("Sevilla pilkaja") ning Alarcóni ("Segovia kangur", "Kahtlane tõde"). Hispaania teatri kuldse ajastu viimase perioodi esindajana tuleb põhjalikumalt käsitleda C a l d e r ó n i loomingut, analüüsida selles esinevaid vastuolusid, humanistlike ja rahvalike tendentside võitlust usulis-müstilise filosoofia ja pessimismiga, kusjuurespeatähelepanu tuleb koondada näiden-ditele "Elu on unenägu" ja "Zalamea kohtunik". Hispaania teatri, niisama nagu romaanigi puhul on oluline jälgida nen-de mõju teiste Euroopa maade kirjandusele.

I n g l i s e 17. saj. kirjanduse juurde asudes tu-
leb eriti põhjalikult omandada ajaloo põhifaktid: absolutis-
mi kriis, mitmesuguste klasside omavahelised suhted, inglise
kodanlik revolutsioon, kodanluse ja rahvamasside osa selles,
Cromwelli diktatuur, usuküsimused 17. saj. Inglismaal,
Stuartite restauratsioon, "Hiilgav revolutsioon" ja kapita-
listlike tootmissuhete väljakujunemine. Ainult kõige selle
taustal on võimalik käsitleda ja mõista sajandi suurima ing-
lise kirjaniku M i l t o n i kui inglise kodanliku revo-
lutsiooni ideoloogi elukäiku, maailmavaadet ja ulatuslikku
loomingut, mida tuleb käsitleda perioodide kaupa, asetades
pearõhu revolutsioonilisele publitsistikale ja eriti tema
viimase loominguperioodi suurte poeemida ja tragöödia
"Võitlev Simson" analüüsimisele. Edasi tuleb käsitleda
Bunyani ja Butleri peateoseid ning anda lühiseloostus
restauratsiooniaegsele teatrile.

17. saj. kirjanduse põhiküsimuseks on p r a n t s u -
s e kirjandus ja eriti klassitsism. Siin tuleb samuti tun-
da Prantsuse 17. saj. ajaloo põhifakte, prantsuse absolutis-

mi tähtsamaid arenguetappe, tema võitlust feodaalse opositsiooni vastu kui progressiivset nähtust, mis viis lõpule riigi tsentraliseerimise ja rahvuse kujunemise, näidata neid ühiskondlike jõude, millele absolutism toetus, analüüsida tema kultuuripoliitikat ning näidata neid põhjusi, mis viisid prantsuse absolutismi sajandi lõpuks reaktioonilise poliitika ja languse teele.

Prantsuse 17. saj. kirjandust tuleb samuti vaadelda ajaloolises arenemises seoses ühiskondlike vahetõrgetega, tunda selle põhilisi voole, nagu pretsioosne kirjandus (salongiluule ja pastoraalne romaan) ja kodanlik realistlik kirjandus, mille peamisteks žanrideks on olustikuline romaan (Sorel, Scarron, Furetière) ja burleskne luule (Scarron). Erilist tähelepanu väärib ka nn. vabamõttelejate kirjandus, mille kõige silmapaistvamaks esindajaks on C y - r a n o d e B e r g e r a c oma esimeste teaduslik-fantastiliste romaanidega.

Klassitsismi tuleb käsitleda eelkõige tema ajaloolises arengus, näha tema teost ühiskonna arenemisega ja progressiivset osa kirjandusloos, eristada ja iseloomustada tähtsamaid etappe. Edasi, et klassitsism on esimene kirjandusvool Lääne-Euroopa kirjanduses, millel on oma kindel väljakujunenud teooria ja esteetika, siis omandavad ka need küsimused suure tähtsuse. Siin võiks eriti rõhutada järgmisi probleeme: klassitsismi suhtumine riigivõimusesse, vaated kirjanduse ülesannetele, klassitsismi filosoofilised alused, ilu ja tõepärasuse küsimus, stiili ja maitse küsimused klassitsistlikus teoorias, klassitsistlikud žanrid, draamateooria, kirjakeele küsimus. Klassitsismi teoreetikutele tuleb lühidalt iseloomustada Malherbe'i luulereformi ja eriti üksikasjaliselt Boileau teooriaid.

Üksikkirjanike käsitlemisel tuleb sajandi esimesel poolel pikemalt peatuda C o r n e i l l e kui prantsuse tragöödia rajaja loomingul ning analüüsida tema tähtsamaid teoseid ("Cid", "Horace" ja "Cinna"), mitte unustades ka tema osatähtsust prantsuse komöödia arengus ("Valetaja"). Eri-

list tähelepanu tuleb aga pöörata klassitsismi kõrgperioodi kirjandusele sajandi 60-70-ndail aastail, mil kesksel kohal püsib samuti draamakirjandus eesotsas Molière'i ja Racine'i-ga. M o l i è r e 'i puhul tuleb põhjalikult tunda tema elukäiku, tegevust teatridirektorina, lavastajana ja näitlejana, suhteid kuningavõimuga, tema filosoofilisi ja esteetilisi vaateid (ateism, realism, rahvalikkus), tema loominguist arenemist ja komöödiate põhiprobleeme, tähtsamaid teoseid ("Naiste kool", "Tartuffe", "Don Juan" ja "Misantroop", "Ihnus" jt.), näidata tema loomingu ajaloolist tähtsust komöödiakirjanduse arengus ning tänapäeval. R a c i n e 'i loomingut käsitleda uue etapina prantsuse klassitsistliku tragöödia arengus, mis kajastab üha teravnevaid vastuolusid aristokraatia ja ühiskonna eesrindlike jõudude vahel. Racine'i loomingust tuleb tunda täpsemalt tragöödiad "Andromaque", "Phèdre" ja "Athalie", mille puhul väärib tähelepanu vormimeisterlikkus, sügav psühholoogiline tõepärasus, kriitiline suhtumine absolutismisse, humanistlik protest isiksuse rõhumise vastu feodaalses ühiskonnas. Klassitsistlike luuletajate teoseist väärivad peamist tähelepanu L a f o n t a i n e 'i valmid ja värssnovellid, milles rahvalikud traditsioonid on harmooniliselt seostunud klassitsistlike põhimõtetega, kusjuures ei puudu ka terav ühiskondlik satiir ja demokraatlik protest feodaalse omavoli vastu. B o i l e a u käsitlemisel tuleb pearõhk panna tema teoreetilistele töödele, kuid ei tohi unustada ka tema luuleloomingut ja selles sisalduvaid realistlikke tendentse. Omaette käsimuseks on klassitsismi mõju prantsuse proosa arengule, mis tingis tähelepanu pööramise stiilile ja kunstipärasusele ka proosakirjanduses, kuigi see jäi üldiselt väljapoole klassitsismi teooria vaatevälja. Siin väärib tähelepanu epistolaarse proosa ja retoorilise proosa areng 17. saj. teisel poolel, memuaaride tõusmine ilukirjanduse tasemele ja eriti proosa väikevormide areng. Üksikteostest tuleb tunda Laroche-foucauld' "Maksiime", Mme de Lafayette'i "Clèves'i värstitari", mida võib pidada kirjandusajaloos esimeseks psühholoogiliseks

romaaniks, ja Labruyère'i "Karaktereid", milles kõige selgemiini avalduvad ajastu demokraatlikud ideed.

XVIII sajandi kirjandus

18. saj. kirjandus areneb Euroopas peamiselt feodalismi-vastase võitluse tähe all, mis kannab "valgustuse" nime ja jätkab juba renessansiajastul väljakujunenud materialistlike ning realistlike traditsioone. Enamik suuri kirjanikke on tollal veel progressiivse kodanluse ideoloogid, oma ajastu eesrindlikud mõtlejad ning poliitilised võitlejad, kes valmistavad otseselt ette kodanlikku revolutsiooni. Valgustuskirjanduse käsitlemisel tuleb arvestada erinevate maade erinevaid ajaloolisi tingimusi, mis määravad ka valgustuskirjanduse iseloomu ühel või teisel maal. Kirjandusteoste kõrval tuleb just valgustuskirjanike puhul tunda ka nende autorite filosoofilisi ja poliitilisi vaateid ning nende ühiskondlikku tegevust, sest valgustus pole mitte mingi ühtne ideoloogiline riinne, vaid ühendab endasse väga mitmesuguse klassikumuutuse ja vaadetega isikuid. Võitluskirjanduse kõrval tuleb pöörata tähelepanu ka mitmesuguste kirjandusliikide arenemisele eri maades, nagu näiteks romaan Inglis- ja Prantsusmaal, teatri areng jne., eriti aga näha uute, põhiliselt juba järgnevale sajandile omaste suundade ja nähtuste kujunemist (valgustuslik realism, sentimentalism ja preromantism, patriootiline kirjandus, huvi rahvaloomingu vastu jne.)

Inglise valgustuse puhul tuleb arvestada selle omapära: varast teket, konservatiivset kokkuleplikku iseloomu, mis on otseselt seotud inglise poliitiliste oludega, kapitalismi kiire arenguga 18. saj. Väga suur osa Euroopa valgustusliikumises on ka inglise filosoofidel (Hobbes, Locke, Shaftesbury, Mandeville), kelle vaateid tuleb üldjoontes tunda ja seostada teiste maade, eriti prantsuse valgustajate filosoofiliste vaadete kujunemisega.

Swiftil kui inglise esimese suurima valgustuskirjaniku puhul on vaja üksikasjaliselt tunda tema poliitilist

võitlust rõhutatud rahvamasside kaitseks Inglis- ja Iirimaa, tema loomingu arengut ning anda "Gulliveri reise" ideelise sisu põhjalik analüüs: poliitiline ja sotsiaalne satiir, utoopilised ideed, kodanluse ja kapitalismi hukkamõist, kolonialismi paljastamine. Defoe's tuleb näha eelkõige tõusva kodanluse tänapäevast esindajat, uut tänapäevast ajakirjanikku, näidata tema arengut tõelise kirjanikuni. Tema romaanides on vaja eriti tähele panna uusi kodanlikke jooni ja ka mitmesuguseid vastuolulisi tendentse: töö ülistamine, puritanlus, kodanlik individualism, sotsiaalne kriitika ja seiklusromantika kui kolonialismi õigustus. Väga oluline on näidata neid uusi novaatorlikke jooni Defoe romaanides ja tema tähtsust romaani kui žanri arengus.

Inglise valgustusliku romaani teisel perioodil tuleb eelkõige käsitleda Richardsoni elu ja kirjanikusliku tegevust, iseloomustada tema ideid, progressiivseid ja reaktsioonilisi momente tema loomingus ning ära näidata, millel põhineb tema romaanide rahvusvaheline kuulsus ja tähtsus kirjandusloos. Valgustusromaanide keskne esindaja on Fielding. Temas tuleb eriti esile tõsta poliitilist võitlejat ja mitmekälgset kirjanikku, kellel on oma kindel koht ka inglise komöödia arengus. Romaanidest tuleb tunda "Jonathan Wild'i", "Joseph Andrews'i" ning põhjalikult analüüsida "Tom Jones'i", kus on kõige selgemini avaldatud autori filosoofilised, poliitilised, pedagoogilised ja kirjanduslikud vaated, satiir aadli, kodanluse ja kiriku pihta ning teatav valgustusideede kriis, mis on omane inglise kirjandusele ning süveneb ka Fieldingi järgnevas loomingus. Valgustusliku romaani viimase esindajana käsitleda Smollett ja analüüsida tema romaani "Roderick Randomi seiklused", asetades pearõhu ühiskondlikule satiirile, realistlike mere-elu kujutusele ning samuti seal sisalduvatele autobiograafilistele joontele.

Omaette probleem saajandi teisel poolel on inglise sentimentalism, mille esimeseks tähtsamaks suunaks on romaani areng. Tõestusliku arengu kriitika on siin ühendatud valgus-

tusliku ratsionalismi eitamisega, mis lähtub peamiselt väikekodanluse positsioonidelt. Olulisemateks momentideks on siin kõigepealt S t e r n e 'i loomingu ja maailmavaate äldiseloomustus, nende novaatorluse ja mõju seletamine järgnevas kirjanduslikus arengus. Teine suurem proosakirjanik on G o l d s m i t h , kelle puhul tuleb eriti rõhutada loomingu demokraatlikke jooni, aristokraatia kriitikat ning talupoegade patriarhaalsete ideaalide väljendamist. Inglise sentimentalistlikus luules tuleb näha juba varaseid romantismile omaseid jooni (preromantism) ning lähidalt iseloomustada järgmisi luuletajaid: Thomson, Young, Gray, Macpherson, Chatterton, Blake. Omaette käsimus on suure šoti rahvapoeedi B u r n s i elukäik ja looming, selle demokratism, rahvalikkus, tundeentsus, maaelu kujutamine, kirikuvastased ja patriootilised motiivid, Prantsuse revolutsiooni ideede pooldamine. Eelromantismi ühe nähtusena tuleb lähidalt iseloomustada ka nn. gooti romaani.

Inglise 18. saj. komöödia arengust tuleb anda lähidlevaade, kusjuures Lillo, Gay ja Moore'i kõrval on peaprobleemiks Sheridan ja tema "Keelepeksu kool".

P r a n t s u s e valgustusele on omane rohkem kui ühegi teise maa kirjandusele 18. saj. võitlev revolutsiooniline hoiak, terav vana ühiskonna kriitika ning filosoofiline materialism, mis seletub üha säteneva revolutsioonilise situatsiooniga riigis ning muudab kirjanduse kodanluse käes võimsaks relvaks sajandi lõpul puhkenud kodanliku revolutsiooni ettevalmistamisel. Eristada tuleb põhiliselt kaht perioodi: esimest kui mõõdukamat ning 1750-1780. a. aktiivset revolutsiooni ettevalmistamise ajajärku. Lõpuks tuleb anda lähike ülevaade veel kodanliku revolutsiooni aegsest kirjandusest.

Sajandi esimese poole kirjanike hulgast tuleb kõigepealt tunda L e s a g e 'i romaane "Lonkur kurat" ja "Gil Blas" ning komöödiat "Turcaret", milles ta jätkab Molière'i alustatud suunda. Teistest romaanikirjanikest on olulisemad Prévost oma teosega "Manon Lescaut" ja Marivaux romaanidega "Marianne'i elu" ning "Tõusik talupoeg", mis on kõige silma-

paistvamad sotsiaalsed romaanid sellest perioodist. Valgustuskirjanduse rajajate hulgas kuulub esikoht M o n t e s - q u i e u 'le. Peale tema romaani "Pärsia kirjad" tuleb tunda üldjoontes ka tema poliitilisi teooriaid. Keskseks küsimuseks on siin aga V o l t a i r e, kelle elu ja looming hõlmavad peaaegu terve valgustusajastu Prantsusmaal ja kellel oli tohutu mõju kogu Euroopas. Tuleb tunda suure kirjainiku elukäiku, ühiskondlikku ning kirikuvastast võitlust, filosoofilisi, poliitilisi, usulisi ja kirjanduslikke vaateid, žanriliselt väga mitmekülgsed pärandid, eriti poeeme, tragöödiad ja filosoofilisi romaane ning publitsistlikku loomingut.

Sajandi teise poole valgustajate noorema põlvkonna esindajast on tähtsaimad D i d e r o t ja R o u s s e a u . Diderot' puhul on peale tema ilukirjanduslike teoste ("Nunn", "Rameau vennapoeg" ja "Fatalist Jacques") olulised veel tema filosoofilised vaated, maalikunsti ja esteetikat käsitlevad teosed, teatriteooria ning püüded luua kodanlikku draamat, tegevus entsüklopeedia peatoimetajana ning valgustajate kõige radikaalsema suuna juhina. Rousseau' puhul on eriti olulised tema poliitilised vaated, mis on avaldatud tema traktaatides, seal esinevad vastuolud, aga samuti tema seisukohad pedagoogika küsimustes ("Emile"). Kirjanduses tuleb teda vaadelda kui prantsuse sentimentalismi suurimat esindajat, kes ühendas tundekirjanduse terava plebeilise protestiga vana korra vastu ning tõi kirjandusse täiesti uue elutunde ja stiili. Peale "Uue Héloise'i" väärivad kirjanduslikus mõttes esmajärgulist tähelepanu ka tema "Pihtimused". Eriti tuleb jälgida Rousseau' mõju 19. saj. romantilisele kirjandusele ja tema poliitiliste põhimõtete edasiarendamist ning rakedamist jakobiinide poolt revolutsiooni ajal. 18. saj. russoistidest tuleb tunda Bernardin de Saint-Pierre'i romaani "Paul ja Virginie", teistest Choderlos de Laclos' kiriromaan "Ohtlikud sidemed" kui valgustusliku realismi parimat näidet.

Revolutsioonieelses draamakirjanduses kuulub esikoht

B e a u m a r c h a i s 'le, kelle puhul tuleb tunda peale tema Figaro triloogia veel teoreetilisi vaateid, publitsistikat ning ühiskondlikku tegevust nii enne revolutsiooni kui ka selle ajal.

S a k s a kirjandust iseloomustab 18. saj. esimesel poolel põhiliselt prantsuse eeskujude matkimine, aga ka inglise mõjude sissetung (Shakespeare'i tõlkimine), kusjuures algab juba ka rahvusliku kirjanduse teadlik arendamine. Tähtsimaist kirjanikest tuleb lähidalt iseloomustada Gottschedi, Wielandi ja eriti Klopstocki loomingut. Suurima saksa valgustajana tuleb põhjalikult tunda **L e s s i n g i** elukäiku, filosoofilisi ja esteetilisi vaateid ("Laokoon", "Hamburgi dramaturgia") ning tema näidendeid ("Minna von Barnhelm", "Emilia Galotti", "Nathan Tark").

Sajandi 70-80-ndail aastail kõige välismaise ja feodaalkorra vastu alanud nn. "tormi ja tungi" liikumisest tuleb anda lühike ülevaade ning põgusalt iseloomustada Herderi, Bürgeri, Klingeri ja Lenzi tegevust ning loomingut, samuti ka Goethe ja Schilleri seost selle liikumisega.

Saksa 18. saj. suurkirjanike **G o e t h e** ja **S c h i l l e r i** puhul tuleb üksikasjaliselt jälgida nende elukäiku, maailmavaate ning loomingu kujunemist, nende omavahelisi suhteid. Omaette tuleb käsitleda veel mõlema lüürikat, Goethe romaane ("Noore Wertheri kannatused", "Wilhelm Meister") ja draamasid ("Götz von Berlichingen", "Faust"), Schilleri puhul eriti draamasid kronoloogilises järjekorras ning analüüsida nende ideestikku, selle arenemist. Osata näidata seda uut, mida Schiller tõi Lääne-Euroopa draama arengusse. Eriti oluline on ka saksa suurte klassikute mõju romantilisele kirjandusele kogu Euroopas.

I t a a l i a 18. saj. kirjanduses on kõige olulisem **G o l d o n i** poolt teostatud sügav reform itaalia komöödia arengus, mis mõjutas komöödia arengut ka teistes Euroopa maades.

XIX sajandi kirjandus.

XIX sajandi kirjanduse piiriaastateks on ühelt poolt 1789., s.o. Prantsuse kodanliku revolutsiooni alguse aasta, teiselt poolt 1871., s.o. imperialistliku ajastu algus. 1789.-1794. aastate revolutsioon murdis feodaalide võimu Prantsusmaal ning avas kodanlusele pääsu poliitiliselt juhtivasse asendisse. Revolutsiooni ideelised mõjud ulatusid aga tervele Euroopale ning põhjustasid ühiskondlik-poliitilisi murranguid. 1871 on Pariisi Kommuuni, s.o. proletariaadi diktatuuri esmakordse teostumise aasta. Nende kahe sündmuse vahele paigutuv sajand on täis poliitilisi ning sotsiaalseid võitlusi, mis põhjustasid uute töökspidamiste tekkimist vaimses elus, ka kirjanduses.

Ajastu raames on tähtaastaks 1848, mis on murranguline Euroopa kapitalismi arenguprotsessis. Aastail 1848-1849 veeresid üle Euroopa revolutsioonide lained ja kodanlus muutub klassivõitluste käigus progressiivsest reaktsiooniliseks jõuks. Proletariaat, kes seni koos kodanlusega on võidelnud feodalistliku reaktsiooni vastu, hakkab sellest peale esinema iseseisva sotsiaalse ning poliitilise jõuna ja juba kodanluse kui võimul oleva klassi vastasena. Märkimisväärne, et 1848. aastal ilmub "Kommunistlik manifest", järelkult on proletariaadil järgnevas võitluses kasutada teaduslik-teoreetilise relv.

Sajandi sotsiaal-poliitilised arenguteed määravad ka kirjanduse kujunemiskäigu. Vastavatest ühiskondlikest tingimustest sõltuvalt võime kirjanduse arengukäigus XIX sajandil eraldada kolme perioodi: I - 1789.-1830.a.; II - 1830.-1848. a. ja III - 1848.-1871.a.

Esimene periood hõlmab revolutsiooniaastad, Napoleoni sõdade aja ja neile järgneva üleeuroopalise reaktsiooni olusliku Püha Ljuidu surve tingimustes. 30-ndad aastad on Euroopa ajaloolises arenemises murrangulisi. Prantsusmaal toimuvad korduvad proletariaadi ülestõusud, Inglismaal saab teoks töö-

rahva esimene organiseeritud väljaastumine, tšartistlik liikumine. Neil aastatel esineb proletariaat esmakordselt iseisvalt võitlusväljal.

Ajajärku 1830-1848-1849 iseloomustavad Prantsusmaal rahakodanluse võimulolek ja proletariaadi ülestõusud, Inglismaal süveneb klassivõitlus ja Saksamaal areneb Sileesia kangrute ülestõus 1844. a. relvastatud kokkupõrkeks proletariaadi ja sõjaväe vahel. Ajajärgu lõpul puhkevad revolutsioonid Itaalias, Prantsusmaal, Saksamaal, Austrias ja Ungaris. Valitsevad klassid suudavad revolutsioonide käigus võita ja peaaegu kõikjal pääseb võimule reaktsioon. Neis kokkupõrkeis proletariaadiga minetab kodanlus lõplikult oma ideelise progressiivsuse ning, hirmutatud rahva revolutsioonilisest jõust, taltub või asub reaktsiooni teenistusse.

Kirjanduses on kuni 1830. aastani domineerivaks vooluks romantism. 1830-1848 on kriitilise realismi õitsengu periood; pärast 1848.-1849. aasta poliitilist taandumist kaotab realism osalt oma senise sotsiaalse jõulisuse, kuid püsib siiski juhtiva vooluna enamikus Euroopa maades.

XIX sajandi kirjanduse kursuse tähtsamateks teoreetilisteks küsimusteks on realismi ja romantika probleemid.

R o m a n t i s m i teke ja selle ühiskondlikud lähtekohad ning suunad ilmnevad eriti selgelt prantsuse kirjanduses. K. Marx oma 25. III 1868. a. kirjas Engelsile märgib, et romantism tekkis reageeringuna prantsuse XVIII sajandi revolutsioonile. Uue suuna, uue tõeluse kujutamise meetodi tekitasid sotsiaal-poliitilised tegurid. Romantism on oma olemuselt kirjanduslik suund, mis väljendab rahulolematust kehtiva olukorraga. Kui prantsuse aristokraatia minetas revolutsiooni käigus oma eesõigused, varad ja paljud sellesse seisusse kuuluvad isikud oma elugi, siis on arusaadav, et see seisus ei võinudki rahul olla oleviku tegelikkusega. Kui revolutsioon ei täitnud temale asetatud lootusi ega aidanud kehtivusele püstitatud loosungeid "Võrdsus, vendlus ja vabadus" terve rahva jaoks, vaid need said osaks ainult ko-

danlusele, õieti selle ladvikule, siis paljud liberaalsesse intelligentsi kuuluvad kirjanikud ei olnud rahul revolutsiooni tulemustega, s.o. oleviku tegelikkusega. Ühtede rahulolematust põhjustas see, et revolutsioon võttis neilt liiga palju, teiste protesti kutsus esile tõik, et revolutsioon andis liiga vähe. Vanasse aristokraatiasse kuuluvad kirjanikud igatsesid tagasi minevikku, progressiivselt mõtlevad literaadid aga soovisid, et tulevik annaks rahvale rohkem. Seega jaguneb olevikuga rahulolematu romantism kaheks diametraalselt vastupidiseks suunaks, r e a k t s i o o n i l i s e k s j a p r o g r e s s i i v s e k s romantikaks. Kuna lisaks mitmed progressiivsed romantikud olid veendunud, et tuleviku õiglus saavutatakse ainult revolutsiooni teel, on põhjust kõnelda ka r e v o l u t s i o o n i l i s e s t r o m a n t i k a s t. Tuleb aga arvestada, et kuigi progressiivsed romantikud väga teravalt kritiseerisid kodanlust, puudus neil ometi selgus, missugune peaks olema see tuleviku õigluse maailm. Romantilised kangelased on tavaliselt ühiskonnale vastu asetatud individuaalkujud, sageli koguni sümboolsed või abstraktsed oma olemuses.

Reaktsioonilised romantikud eitasid XVIII sajandi valgustusfilosoofiat. Nende teostes on palju määtsitsismi ning enesessetõmbuva subjektivismi kultust. Rahulolematuse olevaga laseb reaktsioonilisi romantikuid idealiseerida patriarhaalset keskaega, juhib neid igatsema tsivilisatsioonist puutumatusse eksotikasse või soovima hoopiski pääsemist maailmast tähtede taha.

Nii tuleb teadlikult silmas pidada, et romantismi üldine mõiste hõlmab kaht ideeliselt antagonistlikku, vaenulikku suunda, kelle vahel toimus leppimatu võitlus nii ideelis-poliitilises kui ka esteetilises valdkonnas.

K r i i t i l i n e r e a l i s m kui tõeluse kajastaja progressiivses kirjanduses pääseb domineerima 30-ndates aastates. Selle tekke ühiskondlikuks teguriks on tõelislikumise tõus Euroopas mainitud kümnenäol. 40-ndates aastates jõuab tõelislikumine aktiivse revolutsioonilise võitluse

faasi. Prantsusmaal levib streigiliikumine, Inglismaal hoo-
gustub tšartistlik liikumine ja Saksamaal, nagu mainitud,
toimub Sileesia kangrute ülestõus. Lisaks tõelisliikumisele
tugevneb radikaalsete kodanlike ringide opositsioon, mis mõ-
neti ületab oma klassi huvide piiri.

Intensiivistuv klassivõitlus paljastab üha enam kapita-
listliku ühiskonna vastuolusid ja see tendents saab määravaks ka kirjanduses. Realismi iseloomustamisel lähtume Engelsi määrangust, et see meetod kujutab tüüpilisi karaktereid tüüpilistes olukordades. Realism kujutab mingi ühiskondlik-ajaloolise nähtuse olemust. Kirjanduslikud tegelaskujud kehastavad mingi sotsiaalse kihistuse või klassi üldistavaid jooni, säilitades aga seejuures individuaalse omapära. Valitseva klassi kriitiline käsitus on seoses tõeliskonna revolutsiooniliste vastupanutaotlustega. Realistlik tegelane on antud tavaliselt kujuneva karakterina. Valdavalt esinev teema on rahavõimu paljastamine.

Tuleb aga arvestada, et kuigi demokraatlikult häälestatud, ei suuda kriitilised realistid lahkuda kodanlikust klassist ega nõua ka kehtivate pahede kõrvaldamiseks ühiskonna revolutsioonilist ümberkorraldamist. Ja et kritiseeritavad pahed on sama ühiskondliku korra produkt, siis nende likvideerimine selle raames on teostamatu. Nii on ka nende positiivsed tegelased oma taotlustest sageli ebareaalsed.

Pärast 1848.-1849. a. revolutsioonide mahasurumist tekitab kriitilise realismi arengus mõningane taandumine. Mitmed suured realistid (näit. Flaubert Prantsusmaal) jätkavad küll kodanluse vihast kriitikat, kuid pettunud progressiivsete jõudude võitluse tulemustes, tõmbuvad nad aktiivsest ühiskondlikust elust tagasi, mis põhjustab realistlike printsiipide nõrgenemist nende loomingus.

Ajastu kirjanduse vaatlus toimub üksikute maade järgi. Ühiskondlike olude mõistmiseks on vältimatu ajalooõpiku vabal värskendada teadmisi vastavate riikide sotsiaal-politilisest olukorrast. On ühtlasi väga vajalik süveneda üksikute osade sissejuhatavatesse peatükkidesse. Kuigi need ei

tarvitse olla eksamiküsimusteks, tuleb igal juhul osata paigutada monograafiliselt käsitletud autoreid sotsiaalsesse ning kirjanduslikku miljöösse.

Kursuse tähtsamad teemad on: XIX saj. kirjandusvoolude - romantismi ja realismi äldiseloostus.

Prantsuse kirjandus: Hugo, Sand, Stendhal, Mérimée, Balzac, Flaubert.

Inglise kirjandus: Byron, Shelley, Keats, Scott, Dickens, Thackeray, Brontë, tšartistlik kirjandus.

Ameerika kirjandus: Cooper, Poe, Beecher-Stowe.

Saksa kirjandus: Hoffmann, Chamisso, revolutsioonilis-demokraatlik kirjandus, Büchner, Heine, 1848. a. luuletajad.

Lähidlevaated belgia, bulgaaria, poola, rumeenia, tšehhi ja ungari kirjandusest XIX sajandil.

XX sajandi kirjandus

See ajajärk ja vastavalt ka kursus jaguneb kolmele suureks etapiks.

I. Imperialismiajastu alguse kirjandus 1871-1917, s.o. kirjandus, mille ajalised piirid on ühelt poolt Pariisi Kommuun, s.o. esimene proletariaadi diktatuuri teostamise katse, ja teiselt poolt Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon. Selle ajajärgu kirjandusele iseloomustavateks joonteks on proletariaadi kirjanduse tekkimine, dekadentlike voolude - naturalismi, impressionismi ja sümbolismi - kujunemine XIX sajandi lõpukümneteil, imperialistliku ning kolonialistliku kirjanduse hoogustumine ja, mis kõige tähtsam, realistliku kirjanduse tugevnemine, mis imperialismiajastul omandab uue kvaliteedi.

II. 1917-1945, s.o. kirjandus pärast Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni kuni Teise Maailmasõja lõpuni. Seda ajajärku iseloomustab sotsialistliku realismi teke ka Lääne kapitalistlike maade kirjandustes, dekadentlike suun-

dade (dadaism, sürrealism, modernism) kujunemine, kriitilise realismi edasine kulg, kuid selle ideoloogiline mahajäämus. Ajajärgu vältel käib terav võitlus reaktsoonilise, s.o. dekadentliku ning profašistliku kirjanduse vahel ühelt poolt ja progressiivse, s.o. kriitilise ning sotsialistliku realismi kirjanduse vahel teiselt poolt.

III. 1945 kuni tänapäevani. Neil aastail jätkub sotsialistliku realismi võidukäik, selle kõrval püsib ideoloogiliselt küll piiratumana ka kriitilise realismi kirjandus. Teatavad või otsivad uusi väljendusvõimalusi reaktsoonilised suunad kirjanduses - eksistentsialism, modernism - mis ühtlasi jätkavad vihaseid rünnakuid realistliku kirjanduse vastu.

Sellest kursuse jaotusest lähtudes tuleb üliõpilasel läheneda nii laiematele kirjanduslikele nähtustele kui ka üksikutele autoritele ja nende teostele. Eriti oluline on arvestada ajajärgul pärast 1917. aastat Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni mõjustusi. Sotsialismimaa tekkimine ja selle hoogus võidukäik ühiskondlikus, majanduslikus ning kultuurielus sai kõikjal käimasolevas klassivõitluses eeskujuks ning reaalseks suunanäitajaks progressiivsele leerile. Teiselt poolt põhjustas see raevu ning nõrdimust tagurlikes ringides. Need vastuolud peegelduvad ka kirjanduses. Kirjanikele, kes otsisid oma teostes valitsevate vastuolude lahendusi, avanesid reaalsed õiglase ühiskonna perspektiivid. Realistlikus kirjanduses on sajandeid olnud keskseks ideeliseks lähtekohaks kaasaja ühiskondliku korra ebakohtade kriitika, kuid üldiselt jääb kriitilistel realistidel lahendamata positiivse ühiskonna ja kangelase küsimus. Veel Esimese maailmasõja aastail laseb ka sõjane kujunenud revolutsiooniliste vaadetega autor nagu Barbusse oma "Tules" ütelda: "Meie eksleme veel kaugel neist aegadest".

Oktoobrirevolutsioonis said kirjanikele konkreetselt nähtavaks nii positiivse sotsiaalse korra kui ka positiivse kangelase ideaalid.

Sotsialistliku korra realiseerumise eeskuju aetas ümber

sotsiaalses kriitikas suhtumise kapitalistlikusse klassi: seda ei käsitleta enam ainult ühiskondliku ebaõigluse kehastusena, vaid kui hukkumisele määratud ühiskondlikku korporatsiooni. Selles valguses kahvatub kapitalistlik ideoloogia illusoorseks ja selle klassi võim näiliseks. Hajub täiesti kriitiliste realistide taotlus parandada kodanlust seesmiselt, et õigustada ta võimulolekut. Oktoobrijärgses progressiivses kirjanduses ei osutata kodanluse säilitamise võimalustele, vaid tema kukutamisele.

Uute revolutsiooniliste ideede kandjaks olles muutub ka tegelase pale. Kui oktoobrieelses kirjanduses kirjanik kasutas massi nagu ladu, millest ta välja otsis tegevustikus vajalikud üksiktegelased, siis noore sotsialismimaa elu ja võitlused tõstsid kilbile hoopis uut laadi inimese, s.o. inimese, kes esindab revolutsioonilist kollektiivi ja elab ning võitleb kollektiivi huvide eest. See elust nähtud ideaal mõjutab ka kirjanduslike positiivsete karakterite uuelaadust. Uues käsitusel on huvi keskuses massid, töötavad hulgad, kelle teenistuses on ja peab olema progressiivne kirjandus, järelikult ei saa kirjanik teoses koondada tähelepanu üksikisiku isiklikule moraalsele ning tema psühholoogiale üldse, vaid ka üksiktegelane esindab masse ja nende huve. Nii on une kvaliteediline tegelane esitatud sotsiaalse kujuna, tema tegevuses jälgib autor just ühiskondlikke funktsioone. Seetõttu tekib nihkeid ka teose, näit. romaani ülesehituse printsiipides. Kirjanik ei vali sündmustikuks mitte määraseid situatsioone, mis valgustavad tegelaste individuaalseid jooni omaette väärtusena, vaid selliseid, kus tegelased avalduvad kollektiivi esindajatena, suhetes viimastega. Sotsiaalsete ideedega tugevamini läbiimbunud romaanis etendavad massistseenid suuremat osa, kuid üksiktegelane ei tarvitse sugugi hajuda tähelepanematusse, sest eeskätt saavad hulki esindada siiski üksikud tegelaskujud. Nende funktsioon on aga kollektiivne.

Kõneldes Suure Oktoobrirevolutsiooni mõjudest, tuleb see lahus hoida nõukogude kirjanduse suunavast eeskujust,

mis tekib mõnevõrra hiljem. Need kaks mõju põimuvad enamasti omavahel, kuid üksikute autorite puhul on see eraldatav. Nii ei ole alust kõnelda kirjanduslikest eeskujudest Wellsi, Shaw'i, A. France'i ja Martin Roger du Gard'i puhul, sellal kui taas L. Aragoni juhtis sotsialistliku realismi teele just nõukogude kirjanduse mõjustus. Sotsialistliku realismi meetodi omaksvõtmine paljude progressiivsete autorite poolt on peamiselt nõukogude kirjanduse eeskujude tõttu toimunud ja see protsess jätkub pidevalt ka tänapäeval.

Realistide loomingu tundmaõppimisel on oluline ka selgitada, mida uut on kirjanik oma teostega lisandanud kunstilisse maailma tunnetamisse. Näit. Pottier' loomingus on selleks proletariaadi võitluse paatos, Hardy'l talupoja saatuse vapustav tragism kodanlikul Inglismaal jne.

Seldu kehtib äldse Lääne-Euroopa maade kirjanduse kohta. Õppimisel tuleb aga arvestada, et kirjanduslikud nähtused eri maades omandavad sõltuvalt maa ühiskondlikust seisundist ja rahvuslikust omapärasest erinevaid varjundeid. Näiteks Prantsusmaal on naturalism puhtal kujul antirealistlik, seega taunitav nähtus. Saksemaal on aga naturalistide keskseks taotluseks viia kirjandus välja väikekodanlikust stagnatsioonist, kuhu see oli jõudnud XIX sajandi 3. veerandiks. Just naturalistid toovad saksa kirjandusse klassivõitluse temaatika (Hauptmanni "Kangrud"). Kuid nende looming ei ole ainult progressiivne, see sisaldab ka samu antirealistlikke jooni kui prantsusegi naturalism. Seepärast olgu hoiatatud opereerimast ainult terminitega: tõelisel hindamisel on kõige olulisem tungida küsimuste olemusse.

Et XX sajandi kohta vastav õpik puudub, tuleb kursuse omandamisel orienteerivalt tähelepanu pühendada järgnevatele keskmatele küsimustele ning autoritele.

Prantsuse kirjandus: Pariisi Kommuuni kirjandus. Zola, Daudet, Maupassant, France, Rolland, Barbusse, Martin du Gard, dekadentlikud voolud (Proust), Aragon, Vastupanuliikumise kirjandus. Stil.

Saksa kirjandus: Hauptmann, H. ja T. Mann, antifašistlik emigratsioonikirjandus (A. Zweig, Feuchtwanger), Becher, Weinert, Bredel, Seghers, Böll.

Inglise kirjandus: dekadentlik (Wilde) ja kolonialistlik (Kipling) kirjandus, Hardy, Voynich, Galsworthy, Wells, Shaw, O'Casey, Aldridge.

USA kirjandus: Twain, London, Dreiser, Hemingway, Lewis, Maltz.

Slaavi maade kirjandus: Sienkiewicz, Prus, Orzeszko, Vazov, Jirasek, Pujmanova.

Rumeenia kirjandus: Caragiale, Sadoveanu.

Skandinaavia kirjandus: Ibsen, Andersen-Nexö.

Ungari kirjandus: Zalka.

Ladina-Ameerika kirjandus: Amado, Neruda.

Eestikeelne õppekirjandus.

Antiikkirjandus:

I.M. Tronski, Antiikkirjanduse ajalugu.

R. Kleis, Kreeka kirjanduse peajooni (rotapr.).

R. Kleis, Ulevaade rooma kirjandusest (rotapr.).

A. Kaalep, U. Torpats, Vana-kreeka kirjanduse antoloogia.

U. Torpats, Näiteid rooma luulest.

Keskaeg: Žirmunski, Väliskirjanduse ajalugu.

Renessanss: Žirmunski, Väliskirjanduse ajalugu.

XVII sajand: S. Artamonov ja N. Samarin, Väliskirjanduse ajalugu. XVII sajand.

XVIII sajand: S. Artamonov ja N. Graždanskaja, Väliskirjanduse ajalugu. XVIII sajand.

XIX sajand: M. Jelizarova jt., Väliskirjanduse ajalugu. XIX sajand.

XX sajand: XIX-XX sajandi väliskirjanikke I-XI (rotapr.). Slaavi kirjandus I (rotapr.). R. Tasa, Saksa kirjandus 1871-1960.

Lektüür.

Eesti keeles ilmunud teosed on alla kriipsutatud. Kui loendatud teoseid pole kättesaadaval, võib lugeda ka samade autorite teisi teoseid.

Keskaeg ja renessanss.

Обязательная литература
Энгельс Ф. Предисловие к итальянскому изданию Коммунистического Манифеста. Соч., т. XVI.
Энгельс Ф. Немецкие народные книги. Соч. т. II.
Энгельс Ф. Родина Зигфрида. Соч. Т. II

Энгельс Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства. Соч., т. XVI.
 Энгельс Ф. Диалектика природы. Соч., т. XIV.
 Энгельс Ф. Развитие социализма от утопии к науке. Соч., т. XV.
 Энгельс Ф. Крестьянская война в Германии. Соч., т. VIII.
 Переписка Маркса и Энгельса с Лассалем. Соч., т. XXV.
 Горький И. М. Баллады о Робин Гуде.
 Белинский И. В. Г. Гамлет, драма Шекспира. Мочалов в роли Гамлета.
 Белинский И. В. Г. Великолепное издание "Дон-Кихота". Соч., т. XIII.
 Белинский И. В. Г. Гамлет. Соч., т. XIII.
 Чернышевский И. Н. Г. Песни разных народов.

Т е к с т ы.

Ирландские саги.
Эдда (Старшая).
Песнь о Роланде.
Песнь о Нибелунгах.
Песнь о Сиде (в серии "Литературные памятники").
Тристан и Изольда.
Сербский эпос.
Три фарса об адвокате Пателене.
Левгленд В. Видение Петра Пахаря.
Чосер Д. Кентерберийские рассказы.
Данте. Божественная комедия.
Боккаччо Д. Декамерон.
Петрарка Ф. Стихотворения.
 Итальянская новелла эпохи Возрождения. Гослитиздат.
 Ариосто Л. Неистовый Роланд.
 Тассо Т. Освобожденный Иерусалим.
 Эразм Роттердамский И. Похвала глупости.
 Рабле Ф. Гигант и Пантагрюэль.
 Ронсар П. Избранные стихотворения (в переводе В. Левика).
 Поэты французского Возрождения (сборник переводов).
 Депперье Б. Кимвал мира.
 Монтень М. Опыты.
 Баллады о Робин Гуде.
 Мор Т. Утопия.
 Бэкон Ф. Новая Атлантида. Опыты и Наставления.
 Шекспир В. Ромео и Джульетта; Генрих IV; Генрих V;
 Ричард III; Юлий Цезарь; Венецианский купец; Гамлет;
 Отелло; Макбет; Король Лир; Виндзорские кумушки;
Буря; Сонеты.
 Джонсон Б. Вольпоне.
 Сервантес М. Назидательные новеллы; Интермедия;
 Нумансия; Дон-Кихот.
 Кеведо Фр. История жизни пройдохи по имени Дон Паблос.

Допеде Вега. Овечий источник; Собака на сене. Sevilla täht.

Антология китайской лирики УП-IX вв. Перевод Ю.К. Щуцкого. Госиздат. М.-Л., 1923.

Болзюи-и. Четверостишия. Перевод, вступительная статья и комментарии Л. Эйлина. Гослитиздат, М., 1949.

Тысяча и одна ночь. Перевод и вводная статья М.А. Са-
лье. Л., 1932-1938.

Калидаса. Сакунтала.

Омар Хайям. Четверостишия. Сталинабад, 1954.

Хазиф. Лирика. Гослитиздат. М., 1956.

Фирдоуси. Шах-Намэ. Изд-во АН СССР, 1957.

Саади. Бустан. Изд-во, АН СССР, 1935.

XVII ja XVIII sajand.

Обязательная литература.

Энгельс Ф. Введение к "Анти-Дюрингу".

Энгельс Ф. Положение Германии. К. Маркс и

Ф. Энгельс. Соч., т. У, стр. 4-24.

Энгельс Ф. Положение Англии XVIII век. К.

Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. II, стр. 348-366.

Энгельс Ф. Немецкий социализм в стихах и прозе.

Разд. II. Карл Грюн. "О Гете с человеческой точки зрения".

К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. У, стр. 114-156.

Маркс К. и Энгельс Ф. Переписка с Лассалем по поводу драмы последнего "Франц фон Сикинген" (Сб.

"Маркс и Энгельс об искусстве").

Маркс К. Письмо Ф. Энгельсу от 15 апреля 1869 г.

К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. XXIV.

Энгельс Ф. Письмо к М. Каутской от 26 ноября

1895 г. К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. XXV.

Ленин В.И. От какого наследства мы отказываемся?

Соч., т. 2.

Плеханов Г.В. Французская драматическая лите-
ратура и французская живопись XVIII века с точки зрения со-
циологии. Плеханов Г.В. Полн. собр. соч., т. XIV.

Пушкин А.С. Критические статьи. Пушкин - критик.

М., 1950.

Герцен А.И. Письма из Франции и Италии. Письмо

II и III.

Белинский В.Г. Менцель - критик Гете. "Рим-
ские элегии" Гете.

Чернышевский Н.Г. Лессинг, его время, его

жизнь и деятельность. Шиллер в переводе русских поэтов.

Комментарии к "Фаусту" Гете.

Добролюбов Н.А. Шиллер в переводе русских

поэтов.

Тексты.

Кальдерон П. Саламейский алькальд. Жизнь
есть сон.

Гриммельсгаузен Г. Симплициус Симплицис-симус.

Корнель П. Сид; Гораций.
Расин Ж. Андромаха; Федра; Гофолія.
Мольер Ж.-Б. Тартюф; Дон-Жуан; Мизантроп, Плути
Скапена; Мнимый больной.
Лафонтен Ж. Басни.
Сирано де Бержерак. Иной свет или Госу-
дарства империи луны.
Дени де Бера с. История севарамбов.
Буало Н. Поэтическое искусство.
Милтон Д. Потерянный рай; Самсон-борец.
Уинстенли, Д. Избранные памфлеты.
Кампанелла Ф. Город Солнца.
Дефо Д. Робинзон Крузо.
Свифт Д. Путешествие Гулливера.
Филдинг Г. Джозеф, Эндрюс или История Тома

Джонса.

Смоллет Т. Приключения Родерика Рэндома или
Приключения Перигрина Пикля.
Стерн Л. Сентиментальное путешествие.
Бернс Р. Избр. стихотворения.
Шеридан Р. Б. Школа злословия.
Лесааж А.-Р. Жиль Блаз; Тюркаре.
Прево А.-Ф. Манон Леско.
Монтескье. Персидские письма.
Вольтер Ф.-М. Орлеанская девиственница; Заира;

Кандид; Простак.

Дидро Д. Рассуждение о драме; Отец семейства;
Монахиня; Племянник Рамо.

Руссо Ж.-Ж. Социальный договор; Исповедь.
Бомарше П. Севильский цирюльник; Женитьба Фигаро.
Лессинг Г. Гамбургская драматургия (выборочно);
Минна фон Барнхельм; Эмилия Галотти.

Гете В. Гец фон Берлихинген; Страдания молодого
Вертера; Эгмонт; Фауст; Лирика; Баллады.

Шиллер Ф. Разбойники; Коварство и любовь; Дон-
Карлос; Мария Стюарт; Вильгельм Телль; Лирика; Баллады.

Гольдони Д. Деревенская трактирщица.
Ляо Чжай. Рассказы о людях необычайных. Перевод
В.М. Алексеева. Редакция и послесловие Н.Федоренко. Гос-
литиздат, М., 1954, 284 стр.

XIX sajand.

Обязательная литература.

Маркс К. и Энгельс Ф. Манифест Коммунисти-
ческой партии.

Маркс К. Святое семейство.

Маркс К. Восемнадцатое брюмера Луи Бонапарта.

Маркс К. Классовая борьба во Франции.

Энгельс Ф. Немецкий социализм в стихах и прозе.

Энгельс Ф. Положение в Германии.

Энгельс Ф. Положение рабочего класса в Англии.

- Энгельс Ф. Письмо к М. Гаркнессу.
 Энгельс Ф. "Песня подмастерья" Георга Веерта.
 Энгельс Ф. Письмо к Паулю Эрнсту.
 Ленин В.И. Статьи о Толстом.
 Ленин В.И. К характеристике экономического романтизма. Соч., т. 2.
 Ленин В.И. О национальной гордости великороссов. Соч., т. 21.
 Ленин В.И. Памяти Герцена. Соч., т. 18.
 Белинский В.Г. Менцель - критик Гете. "Парижские тайны" Э.Сю. Сочинения А.С.Пушкина. Антология Жан-Поля Рихтера. Образы русской литературы 1840-1847 гг.
 Чернышевский Н.Г. Очерки русской литературы гоголевского периода. Рецензия на роман "Ньюкомы". Жизнь Жорж Санд. Бальзак.
 Добролюбов Н.А. Стихотворения Беранже.
 Писарев Д.И. Генрих Гейне.
 Горький А.М. Поль Верлен и декаденты. Разрушение личности. История русской литературы. Доклад на I съезде ССП, Сб., "О литературе", М., 1958.
 Лафарг П. Легенда о Гюго.
 Мering Ф. Статьи по истории немецкой литературы XIX века (в кн.: Мering Ф. Литературно-критические статьи, т. I-II).
 Фучик Ю. Литературно-критические статьи. М., 1950.
 Фокс Р. Роман и народ. М., 1937.

Т е к с т ы

- Форстер Г. Публицистические статьи и очерки.
 Зейме И.Г. Стихи. Публицистика.
 Гельдерлин Ф. Смерть Эмпедокла.
 Гофман Э.Т. Крошка Цахес. Записки Кота Мурра.
 Шамиссо А. Необыкновенная история Петра Шлемия. Стихи.
 Бюхнер С. Смерть Дантона.
 Гейне Г. Книга песен. Путевые картины. Романтическая школа. Политические стихотворения. Германия, зимняя сказка, Романсеро.
 Веерт Г. Избранные произведения. Немецкая поэзия революции 1848 г. М., 1948.
 Келлер Г. Зеленый Генрих или Новеллы.
 Годвин Г. Кадеб Вильямс.
 Байрон Д. Английские барды и шотландские обозреватели. Чайльд Гарольд. Гяур. Корсар. Манфред. Каин. Беппо. Бронзовый век. Дон-Жуан. Политическая лирика. Речи.
 Шелли П.Б. Восстание Ислама. Освобожденный Прометей. Ченчи. Избранная лирика.
 Скотт В. Роб Рой. Айвенго (или Пуритане).
 Диккенс Ч. Записки Пиквикского клуба. Оливер

Твист. Мартин Чеззлвйт. Колокола. Домби и сын. Холодный дом. Тяжелые времена.

Теккереи. Ярмарка тщеславия. Генри Эсмонд.

Песни французской революции 1789-1794 гг.

Шатобриан Р. Рене.

Виньи А. Сен-Мар.

Мюссе А. Исповедь сына века.

Беранже. Собрание песен.

Поэзия французской революции 1848 г. М., 1948.

Гюго В. Предисловие к драме "Кромвель". Эрнани (или Рюи Блаз). Собор Парижской Богоматери. Возмездие.

Отверженные. 93-й год. Грозный год.

Санд Ж. Индиана (или Жак). Орас. Мельник из Анжибо (или Грех г-на Антуана).

Стендаль Ф. Расин и Шекспир. Красное и черное.

Люсьен Левен. Ванина Ванини. Пармский монастырь.

Бальзак О. Шуаны. Полковник Шабер. Дело об опеке. Гобсек. Шагреневая кожа. Евгения Гранде. Отец Горис.

Утраченные иллюзии. Крестьяне. Фачино Кане.

Мериме П. Жакезия. Хроника времен Карла IX. Новеллы (по выбору).

Флобер Г. Госпожа Бовари. Салаambo. Воспитание

чувств. Простая душа. Избранные письма.

Костер Ш. Легенда о Тиле Уленшпигеле.

Купер Ф. Последний из могикан. Шпион.

По Э. Новеллы (выбр.)

Бичер-Стоу Г. Хижина дяди Тома.

Донгфелло Г. Песнь о Гайавате.

Уитмен У. Листья травы.

Леопарди Д. Песни и отрывки.

Мандзони А. Обрученные.

Кардуччи Д. Избранные стихи.

Ботев Х. Публицистика.

Каравелов Л. Болгары старого времени.

Петефи Ш. Витязь Янош. Апостол. Глупый Ишток.

Стихотворения 1847-1849 гг.

Антология венгерской поэзии. М., 1952.

Мицкевич А. Баллады. Гражина. Дядя. Конрад Валленрод. Пан Тадеуш. Лирика.

Немцева Б. Повести и рассказы.

Эминеску М. Стихи.

Гербель Н. Поэзия славян в переводе русских поэтов 1876.

Болгарские поэты. М., 1952.

Аникст А. (сост.). Хрестоматия по зарубежной литературе XIX в., т. I. М., 1955.

Жирмунский В.М. (сост.). Немецкие демократы XVIII века. М., 1956.

Обязательная литература.

I

- Энгельс Ф. Письма к М. Гаркнесс, М. Каутской, П. Эрнсту.
 Ленин В.И. Материализм и эмпириокритицизм.
 Ленин В.И. Империализм, как высшая стадия капитализма.
 Ленин В.И. Партийная организация и партийная литература.
 Ленин В.И. Статьи о Л.Н. Толстом.
 Ленин В.И. О национальной гордости великороссов.
 Ленин В.И. Критические заметки по национальному вопросу.
 Ленин В.И. Оппортунизм и крах II Интернационала.
 Ленин В.И. Евгений Поттз. "Коммунист", 1954, № 6.
 Плеханов Г.В. Генрик Ибсен; Искусство и общественная жизнь. Лафарг П. Литературно-критические статьи.
 Мering Ф. Литературно-критические статьи.
 Горький М. Поль Верлен и декаденты; Статьи о Твене, Роллане, Франсе.
 Луначарский А. Статьи о Гарди, Франсе, Ибсене.
 Толстой Л.Н. Статья о Мопассане.

II

- Антокольский П. Гражданская поэзия Франции. М., 1955.
 Потье. Избранные стихотворения.
 Валлес Ж. Жак Вентра.
 Кладелль Л. Жак Ратас.
 Мопассан Г. Жизнь; Милый друг; Новеллы.
 Золя Э. Жерминаль; Разгром.
 Додэ А. Тартарен из Тараскона.
 Франс А. Современная история; Остров пингвинов.
 Роллан Р. Жан Кристоф; Кола Брюньон; 14 июля.
 Берхарн Э. Избранное.
 Ибсен Г. Борьба за престол; Бранд; Столпы общества; Кукольный дом.
 Гауптман Г. Ткачи.
 Манн Т. Будденброки.
 Манн Т. Тесс из роля д'Эрбервилль.
 Войнич Э. Овод.
 Голсуорси Д. Человек - собственник.
 Уэллс Г. Машина времени.
 Шоу Б. Профессия госпожи Уоррен. Человек судьбы.
 Дом, где разбиваются сердца.
 Твен М. Приключения Гекльберри Финна; Янки при

дворе короля Артура; Рассказы и памфлеты.

Лондон Дж. Железная пята; Мартин Иден; Рассказы.
Драйзер Т. Финансист; Титан.
Реймонт В. Мужики.
Копоницкая М. Избранные стихи и новеллы.
Вазов И. Под игом.
Ирасек, А. Писовлавы.
Ади Э. Стихотворения.
Караджале И. Потерянное письмо.

XX - sajand.

Обязательная литература.

Ленин В.И. Задачи союзов молодежи.
Ленин В.И. О пролетарской культуре.
Хрущев Н.С. Отчетный доклад ЦК КПСС XX съезду партии. Госполитиздат. М., 1956.
Хрущев Н.С. За тесную связь литературы и искусства с жизнью народа. Госполитиздат. М., 1957.
Димитров Г. Доклад на УП Конгрессе Коминтерна.
Горький М. С кем вы, "мастера культуры"? Доклад на Первом съезде советских писателей. Статьи о Барбюсе, Бехере.

II

Манн Г. Юность короля Генриха IV.
Манн Т. Доктор Фаустус.
Брехт Б. Матюшка Курам и ее дети; Страх и отчаяние в III империи.
Бехер И. Стихотворения. В защиту поэзии.
Вайнерт Э. Стихотворения.
Бредель В. Испытания. Сыновья.
Зегерс А. Седьмой крест; Мертвые остаются

Молодыми.

Куба. Стихотворения.
Фейхтвангер, Л. Гойя.
Ремарк Э.-М. Время жить и время умирать.
Андерсен - Нексе М. Пелле-завоеватель.
Мортен Красный.
Лакснес Х. Атомная станция.
Роллан Р. Очарованная душа; Робеспьер; Прощание с прошлым.
Барбюс А. Огонь. Правдивые повести. Золя.
Арагон Л. Стихотворения. Коммунисты. Сб. "Литература и искусство".
Элюар П. Стихотворения.
Мартен дю Гар Р. Семья Тибо.
Лаффит Ж. Живые борются.
Стиль А. Мы полюбим друг друга завтра.
Шоу Б. Плохо, но правда. Простак с неожиданных островов.

Уэллс Г. Необходима осторожность.
 О'Кейси Ш. Я стучусь в дверь. Пьесы.
 Фокс Р. Роман и народ.
 Линдсей Д. Весна, которую предали. Проблемы
 и особенности социалистического реализма в литературе
 (в книге "Общественные деятели Англии в борьбе за пере-
 довую идеологию". М., 1954).
 Олдридж Д. Дипломат.
 Грин Г. Тихий американец.
 Драйзер Т. Американская трагедия; публицистика.
 Льюис С. Кингслад.
 Стейнбек Д. Гроздь гнева.
 Хемингуэй Э. Старик и море; рассказы.
 Колдуэлл Э. Рассказы.
 Миллер А. Смерть коммивояжера.
 Сакстон А. Большая среднезападная.
 Мальц А. Глубинный источник; рассказы.
 Амаду Ж. Подполье свободы.
 Финкельштейн С. Реализм в искусстве
 (разделы 7 и 8).
 Неруда П. Стихотворения.
 Фучик Ю. Избранные произведения.
 Пуиманова М. Люди на перепутье; Игра с огнем;
 Жизнь против смерти.
 Смирненский Х. Стихотворения.
 Вапцаров Н. Стихотворения.
 Залка М. Добердо.
 Садовьяну М. Митря Кокор.
 Го-мо-жо. Избранное.
 Лу Синь. Избранные произведения.
 Поэты нового Китая. "Молодая гвардия", М., 1953.
 Токунага Н. Тихие горы.
 Тагор Р. Гора.
 Ананд М.Р. Кули.
 Кришна Чандр. Избранное.
 Арабская проза. Сборник. Госполитиздат. М., 1956.
 Стихи поэтов Египта. Госполитиздат, М., 1956.

Kohustuslik kirjandus.

- H. Ibsen. Rahvavaenlane.
 J. Galsworthy. Forsyte'ide saaga. Saare va-
 riserid.
 T. Dreiser. Õde Carrie. Novelle.
 A. Jirássek. Kõikide vastu.
 H. Mann. Truu alam. Kuningas Henri IV noorus.
 T. Mann. Völumägi. Seikleja Felix Krulli pihtimused.
 B. Brecht. Kolmekrosslooper. Laulet.
 U. Bechter. Unistades täiusest.
 W. Breidel. Sugulased ja tuttavad.
 E.-M. Remarque. Lissaboni õõ.
 M. Andersen - Nexö. Vallutaja Pelle. Inim-
 laps Ditte.
 H. Laxness. Iseseisvad inimesed. Salka Valka.
 H. Barbusse. Tuli, Selgus.
 L. Aragon. Aurelien.
 J. Laffitte. Need, kes elavad.
 A. Stil. Esimene löök.
 B. Shaw. Püha Johanna.
 H. Böll. Klouni silmadega.
 J. Braine. Tee ülesmäge. Õnne tipul.
 J. Aldridge. Kütt. Mõned mu parimad sõbrad on
 inglased.
 G. Greene. Vaikne ameeriklane. Meie mees Havannas.
 S. Lewis. Arrowsmith. Peatänav.
 J. Steinbeck. Vihakobarad. Me tusameelne talv.
 Päril. Teekond Charley'ga Ameer-
 rikast otsimas.
 E. Caldwell. Jenny. Tagasi Lavinia juurde.
 J. Amado. Gabriela.
 M. Zalka. Janko-sõdur.
 R. Tagore. Laevahukk. Lahendatud mõistatus. Taevas
 on selge.

ЗАРУБЕЖНАЯ ЛИТЕРАТУРА

Методическое указание для студентов-заочников
отделения эстонской филологии, иностранных языков
и библиографии

Издание второе

На эстонском языке

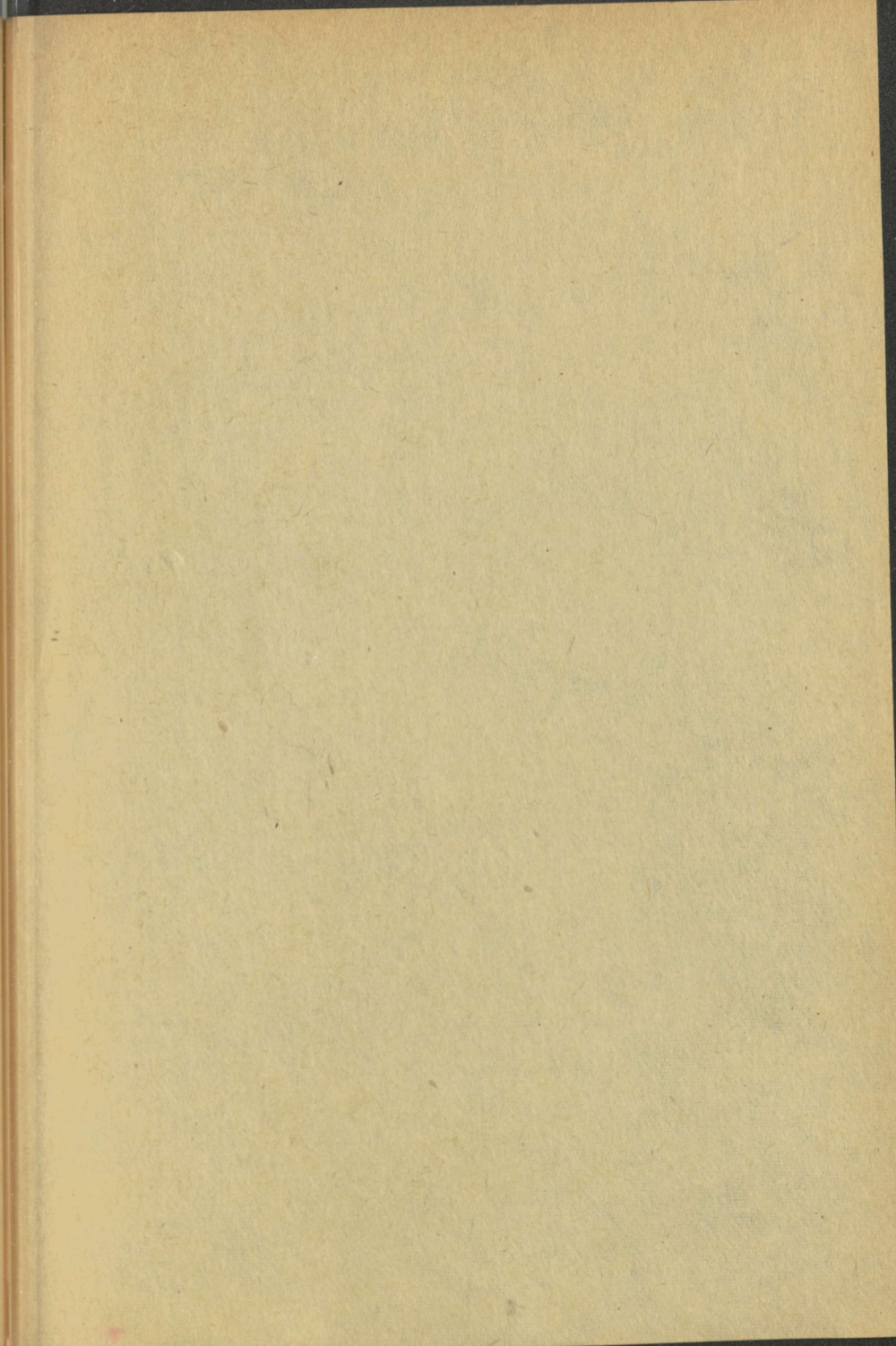
Тартуский государственный университет
ЭССР, г. Тарту, ул. Кликсоли, 18

Vastutav toimetaja V. Alttos
Korrektor E. Uuspõld

=====

TRÜ rotaprint 1970. Paljundamisele antud 2.VI 1970.
Trükipoognaid 3,63. Tingtrükipoognaid 3,28. Arves-
tuspoognaid 2,65. Trükiarv 500. Paber 30x42.¼.
Tell. nr. 405

Hind 15 kop.

Hind 15 kop.